

بِسْمِ اللَّهِ
الرَّحْمَنِ
الرَّحِيمِ

*** فهرست مطالب ***

سخت‌ترین کار» [۳]

توصیه‌های اخلاقی استاد آیت‌الله صفایی بوشهری» [۷]

پژوهشی دربارهٔ تاریخ تشریع نماز جمعه در اسلام» [۱۱]

نقش امام جمعه در پیوند اجتماعی جامعه» [۱۹]

تجربه‌نگاری برخی چالش‌های امامت جمعه» [۲۷]

گزارشی از نشست علمی معرفی و بررسی کتاب «سحر بیان و جمال لسان»» [۳۷]

نگاهی به تأثیر انقلاب اسلامی ایران در توسعه و تعمیق نماز جمعه در فضای بین‌الملل» [۴۱]

گزارش از نشست علمی «نقش انقلاب شکوهمند اسلامی بر دامنهٔ تأثیر و نفوذ نماز جمعه»» [۴۷]

*** رسم راهبری ***

فصلنامه علمی مرکز تخصصی شهدای محراب

سال اول | شماره اول | زمستان ۱۴۰۳

ناشر: مرکز تخصصی شهدای محراب مدیر مسئول: حمید بیگزاده جلالی سردبیر: علی حسین زاده
هیئت تحریریه: محسن صبوری • ابوالفضل ابوالقاسمی • علیرضا زینت‌بخش • علیرضا کریمی
ویراستار: مجتبی عادل پورطراح جلد و گرافیکست: سعید صفارنژاد نشانی دفتر مجله: قم، بلوار شهید
صدوقی علیه السلام، خیابان حضرت ابوالفضل علیه السلام، پلاک ۱۰۳، تلفن: ۰۲۵۳۲۹۱۷۹۴۵ رایانامه: rahbari@shm.ac.ir

کتاب

امام خمینی رحمۃ اللہ علیہ:

«منصب امامت جمعه، یعنی منصب تماس روحانیت با ملت و روحانیت با مجلس و دولت، و این از اموری است که با دست توانای ائمه جمعه انجام می گیرد، که امید است هر روز بیشتر و بهتر انجام شود و جمعیت‌ها بیشتر بیایند و این سنت حسنه‌ای باشد که برای مردم و آیندگان محفوظ بماند»؛

[صحیفه نور، ج ۱۸، ص ۱۵۱]

امام خامنه‌ای رحمۃ اللہ علیہ:

«نماز جمعه یک قرارگاه است؛ قرارگاه ایمان، قرارگاه تقوا، قرارگاه بصیرت، قرارگاه اخلاق ... با این چشم به نماز جمعه نگاه کنیم. شما هم فرمانده قرارگاهید؛ قرارگاه‌های میدان جنگ، هر کدام فرماندهی دارند؛ فرمانده قرارگاه امامت جمعه، شخص امام جمعه است. خب، عمده [هدف] در این قرارگاه تبیین است، مسئله تبیین. عمده هدف انبیای الهی تبیین بود؛ حقیقت را بیان کنند؛ چون آن چیزی که موجب می شود انسان‌ها گمراه بشوند این است که حقیقت را نمی شناسند؛ عمده این است»؛

[بیانات در دیدار ائمه جمعه سراسر کشور، ۱۳۹۴/۱۰/۱۴]

سخت‌ترین کار

مدیر مسئول

درآمد

پیروزی انقلاب اسلامی ایران در عصر جدید، احیای دوبارهٔ اسلام و احکام اسلامی بود که آثار و برکات آن، نه فقط در جغرافیای ایران اسلامی که در جهان اسلام و فراتر از آن، قابل مشاهده و ردیابی است. البته در کنار همهٔ این ثمرات و دستاوردها، زنده شدن برخی احکام اسلامی، اهمیتی دوچندان دارد. نماز جمعه از جمله مواردی است که با انقلاب اسلامی، بار دیگر احیا شد، به گونه‌ای که می‌توان آن را از دستاوردهای انقلاب اسلامی دانست.

امام جمعه مأموریتی دشوار بر دوش دارد. رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار با ائمهٔ جمعه، آن را جزو سخت‌ترین کارها توصیف کرد و فرمود: «امامت جمعه جزو سخت‌ترین کارها است و شاید کمتر کاری به دشواری امامت جمعه باشد» (بیانات در دیدار ائمهٔ جمعهٔ سراسر کشور، سال ۱۴۰۲).

این دشواری‌ها از جهات گوناگونی است. از یک سو، امام جمعه در قامت خطیب پرهیزکار در نماز جمعه حاضر می‌شود و نماز جمعه را اقامه و با پند و اندرز، مؤمنان را به خدا نزدیک می‌کند و از سویی دیگر، وظیفهٔ حساس راهبری شهر و آحاد مردم را در مسیر صلاح و سداد بر عهده دارد.

این دو مهم تا آنجا اهمیت دارد که رهبر معظم انقلاب اسلامی که خود سال‌ها امامت جمعه را بر عهده داشته، نماز جمعه را قلب فرهنگی و مرکز شهر می‌داند. ایشان هدایتگری جامعه را از نتایج مهم امامت جمعه برمی‌شمرد و می‌فرماید: «نماز جمعه قلب فرهنگی هر شهر است. مرکز فرهنگی هر شهر، نماز جمعه است؛ البته شرایطی دارد که حالا بعضی از اینها را عرض خواهیم کرد. جایی است که آنجا هدایتگری انجام می‌گیرد. من تأکید می‌کنم این هدایتگری، صرفاً هدایتگری سیاسی نیست، هدایتگری سیاسی و فرهنگی است» (بیانات در دیدار ائمهٔ جمعهٔ سراسر کشور، سال ۱۳۹۴).

آمادگاه امامت

با توجه به مقدمهٔ پیش‌گفته، قدم نهادن در این مسیر و انجام این مأموریت ویژه، بدون توشهٔ راه و به دست آوردن توانمندی‌های گوناگون ممکن نخواهد بود. برای انجام چنین تکلیف خطیری بایسته است دربارهٔ آن مطالعه نمود و مهارت‌های لازم را کسب کرد. افزون بر این، شایسته است در این باره از دیدگاه عالمان و صاحبان تجربه بهره برد.

شورای سیاستگذاری ائمهٔ جمعه، و مدیریت حوزه‌های علمیهٔ کشور به این نتیجه رسیدند که ورود به مأموریت خطیر و مقدس امامت جمعه به آمادگای نیاز دارد تا در آن، داوطلبان و علاقه‌مندان مهارت‌های لازم را بیاموزند و از تجربهٔ استادان و صاحبان نظر بهره‌مند گردند. در گام نخست، «مرکز تخصصی شهدای محراب» تأسیس شد.

این مرکز، عهده‌دار تربیت و پرورش امامان جمعه، پیش از ورود به مأموریت‌های امامت جمعه است. مرکز تخصصی شهدای محراب در مسیر ایجاد فضای علمی و تخصصی، در کنار فعالیت‌های متنوع دیگر، انتشار نشریه‌ای علمی را با موضوع امامت جمعه و نماز جمعه در دستور کار قرار داد. نام این نشریه را هم که هدفش تبادل نظر و اشتراک‌گذاری مباحث مرتبط با امامت و راهبری جامعه بود، «رسم راهبری» گذاشت. واژهٔ «رسم» به «طریق، آیین، شیوه و منوال» و «راهبری» به «راهبری، عمل راهبر، هدایت، دلالت و راهنمایی» معنا شده است.^[۱] بدین ترتیب،

«رسم راهبری» را می‌توان «شیوه و آیین هدایت و رهبری» معنا کرد که مانند حیطهٔ مأموریت‌ها و مسئولیت‌های یک امام جمعه، مفهومی گسترده و شامل دارد. این نشریه فرصتی را برای دانش‌پژوهان رشتهٔ امامت جمعه فراهم می‌کند تا یافته‌های خود را در مسیر رسیدن به سطح مطلوب، با دیگران به اشتراک بگذارند و فضای بحث و گفتگوی علمی را دربارهٔ ویژگی‌ها و توانایی‌های لازم برای امامت جامعه آماده کنند.

اکنون حاصل این تلاش، در نخستین شماره در اختیار علاقه‌مندان قرار گرفته است؛ البته رسیدن به جایگاه مطلوب و پختگی بیش از پیش، نیازمند گذران دوره و مسیری طولانی است. امید است با مشارکت دانش‌پژوهان و راهنمایی و حمایت استادان، صاحبان تجربه و امامان محترم جمعه، پیمودن این مسیر سرعت یابد و رسیدن به نقطهٔ مطلوب سهل گردد، ان شاء الله.

مدیر مسئول

۱. لغت‌نامهٔ دهخدا (فرهنگ متوسط)، ۲ جلدی، مؤسسهٔ انتشارات و چاپ، ج ۱، ص ۱۴۴۲.

توصیه‌های اخلاقی استاد آیت‌الله صفایی بوشهری

پیاده‌سازی و تنظیم: علیرضا زینت‌بخش ✓

جلسهٔ درس اخلاق استاد آیت‌الله صفایی بوشهری، در ۱۸ دی ۱۴۰۳، در نمازخانهٔ مرکز تخصصی شهدای محراب، با حضور مدیر، معاونان و دانش‌پژوهان این مرکز برگزار شد. در این جلسه، آیت‌الله صفایی بوشهری، توصیه‌های علمی راهگشایی برای پیمودن مسیر دشوار امامت جمعه بیان فرمود که در ادامه، به مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌شود. ایشان در آغاز درس اخلاق فرمود:

«من ۳۰ سال خدا را در کتاب و مفهوم می‌دیدم و دنبالش می‌گشتم؛ ولی در امامت جمعه به صورت عینی خدا را درک کردم. امامت جمعه، خیلی کار بزرگی است.»

من تا قبل از امامت جمعه، این شناخت را نداشتم؛ هنگامی که به عنوان امام جمعه معرفی شدم، فهمیدم وقتی خداوند برای انسانی ارادهٔ خیر می‌کند، او را در جایی قرار می‌دهد که دست دیگران را بگیرد که سقوط نکنند. امامت جمعه شدن، در این مرتبه است.»

ایشان در ادامه، با ذکر مقدمه‌ای، در بیان جایگاه و اهمیت امامت جمعه فرمود: «از آنجا که انسان، علم کافی و توانایی ادارهٔ

عالم را نداشت، خداوند متعال عالم وجود و نظام تکوین را به او واگذار نکرد و در نظام تشریع، خودش عهده‌دار جعل و تشریع شد که در قوس نزول آن، دو چیز لازم بود: متن و معلّم. منظور از متن، کتب آسمانی است که برای هدایت بشر توسط خود او نوشته شد. همچنین قوهٔ یادگیری و فهمیدن را در وجود انسان قرار داد تا خوب و بد را تشخیص دهد، برهان را بفهمد و استدلال را درک کند. مراد از معلّم، هادیانی هستند که بشر را از تاریکی‌ها به نور هدایت می‌کنند. در مسیر هدایت، معلّم نیاز است. بنابراین، سه گروه معلّم، با رتبه‌های متفاوت، برای هدایت فرستاده شد:

معلّم اوّل، پیامبران هستند که والاترین آنها، حضرت محمّد مصطفی ﷺ است. معلّم دوم، اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام و معلّم سوم، عالمان عامل در زمان غیبت هستند. هیچ افتخاری بالاتر از این نیست که طلبه هستید. اگر تمام دنیا را از ما بگیرند و یک روز طلبگی را به ما بدهند، می‌ارزد! بنابر مقدمهٔ پیش‌گفته، از آنجایی که جایگاه امامت جمعه، همان رکن سوم است، بایسته است سه ویژگی علم، اخلاق و قدرت هدایت را کسب کنیم. این سه، مقدمه هستند برای معلّم بودن و

- معلّم شدن که امامت جمعه، تجلّی این سه رکن است. همچنین با توجه به اینکه امامت، مقام پیش‌آهنگی است و تجلّی آن در امام جمعه است، بنابراین مربع علمیت، نورانیت، معلّمیت و امامت با امام جمعه منطبق می‌شود و امام جمعه همان می‌شود که حضرت ابراهیم علیه السلام گفت: «وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا»^(۱) که البته مقامی در روی زمین، از این بالاتر نیست. بنابراین اگر ما عالم باشیم، مهذب باشیم، اما معلّم نباشیم، آنکه پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و اهل بیت علیهم السلام می‌خواهند، نیستیم».
 - ایشان در ادامه، توصیه‌های عملی به شرکت‌کنندگان ارائه فرمود که خلاصه آنها چنین است:
- قبل از کسب ارکان سه‌گانه علم، اخلاق و قدرت هدایت، مقام امامت جمعه را نپذیرید؛**
- زیرا اگر کسی قبل از داشتن دانش لازم و نورانیت تهذیبی، وارد حوزه بلاغ شود، بسیار خطرناک می‌شود و اگر چنین شخصی در عرصه امامت برود، خودش را از بین برده و به مذبح سپرده است.
- امام جمعه باید حلیم باشد.
 - باید مدیریت سخن و اخلاق زبان بر امام جمعه چیره باشد.
 - امام جمعه باید متقی و در همه زمینه‌ها منظم باشد؛ چون وقتی به امامت جمعه رسیدید، روز در امامت دیگران هستید و شب باید امام خود باشید.
 - یک ساعت به اذان صبح، با خداوند مناجات کنید که هر کس خدا را داشت، همه چیز دارد.
 - مکان رشد، حرم‌های مقدس امامان و امامزادگان است؛ خیلی به این مکان‌ها مشرف شوید.
 - نظام معنویت در زمان‌های خاصی، رشد بیشتری دارد که بهار آن، رجب، شعبان و رمضان است. انسان در این سه ماه، هر کاری می‌کند، ضریب دارد و اوجش، شب قدر است؛ چون رجب، آغاز بهار است و همه کتاب‌هایی که اعمال و عبادت‌های سالیانه را نوشته‌اند، از ماه رجب شروع کرده‌اند. شما نیز در ماه رجب، زیاد استغفار کنید، در ماه شعبان، زیاد صلوات بفرستید و در ماه رمضان، در کنار خدا باشید.
 - اهل شب‌زنده‌داری باشید و روزه بگیرید و بدانید والاترین اعمال در ماه رجب، دوری از گناهان است.

۱. سوره فرقان، آیه ۷۴.

پژوهشی دربارهٔ تاریخ تشریع نماز جمعه در اسلام

علی حسین زاده

چکیده

معارف اسلامی، با بیان گزارش‌های تاریخی به بررسی مکی یا مدنی بودن تشریع نماز جمعه می‌پردازد. آنچه در این مقاله مورد توجه قرار گرفته، بررسی اجمالی تاریخ تشریع نماز جمعه، با توجه به گزارش‌های تاریخی است که در قالب مقاله علمی-تخصصی ارزیابی می‌شود. نتیجه پژوهشی مفصل‌تر در این موضوع، مقاله علمی-پژوهشی خواهد بود. مقاله حاضر، ابتدا دو دیدگاه تشریع مکی یا مدنی بودن نماز جمعه بررسی می‌کند و سپس با توجه به گزارش‌های تاریخی موجود، دیدگاه برگزیده مؤلف در قسمت نتیجه بیان خواهد شد.

تاریخ تشریع نماز جمعه

درباره تاریخ تشریع نماز جمعه بین مورخان دیدگاه‌های گوناگونی وجود دارد. برخی از مورخان بر این باورند که تشریع نماز جمعه در دوران بعثت نبوی و قبل از ورود ایشان به مدینه رخ داده است و اولین نماز جمعه نیز با اذن پیامبر ﷺ توسط نماینده ایشان، مصعب بن عمیر اقامه شده است. این دسته، نامه پیامبر ﷺ را شاهی بر دیدگاه خود بیان می‌کنند. در برابر این دیدگاه، بعضی دیگر از مورخان و مفسران معتقدند که حکم برپایی نماز جمعه، در دوره هجرت و در مدینه نازل شده است. بر اساس این دیدگاه، اولین اقامه‌کننده نماز جمعه، پیامبر گرامی اسلام ﷺ است که قبل از ورود به یثرب، در قبیلۀ بنی‌سالم، آن را برپا کرده‌اند. بنابراین با توجه به گزارش‌های مورخان، در این زمینه دو دیدگاه کلی وجود دارد:

زمان تشریع نماز جمعه همواره بین اهل تحقیق محل بحث و گفت‌وگو بوده است. برخی از مورخان، تاریخ تشریع آن را قبل از هجرت پیامبر ﷺ به مدینه می‌دانند. بر اساس این دیدگاه، اولین نماز جمعه توسط مصعب بن عمیر و یا اسعد بن زراره در مدینه اقامه شده است. در مقابل، گروهی دیگر بر این باورند که نماز جمعه در مدینه تشریع شده و اولین خطیب آن نیز خود پیامبر ﷺ بوده است. نگارنده در این پژوهش می‌کوشد با بهره‌گیری از منابع تاریخی، دیدگاه هر دو گروه را مطرح و دیدگاه برگزیده را با توجه به گزارش‌های تاریخی اثبات کند.

واژگان کلیدی: نماز جمعه، تشریع، مصعب بن عمیر، اسعد بن زراره، نامه پیامبر ﷺ، مکه، مدینه.

مقدمه

نماز جمعه از احکام تکلیفی است و از اولین اقدامات پیامبر گرامی ﷺ پس از ورود به مدینه شمرده شده است. سبقت در برپایی نماز جمعه، نشانه اهمیت و جایگاه رفیع آن در فرهنگ اسلامی است؛ همان‌گونه که در قرآن کریم، سبقت در پذیرش اسلام نشانه برتری آنان بر دیگر مسلمانان بیان شده است.^[۱] سبقت تشریعی موضوعات و احکام اسلامی نیز، گاهی بیانگر همین موضوع است. بر این اساس، نماز جمعه را از جمله عبادت‌هایی دانسته‌اند که در زمان پیامبر ﷺ تأثیر بسزایی در تشکیل حکومت اسلامی داشته است. بنابراین مباحث پیش‌گفته، این تحقیق با در نظر گرفتن جایگاه نماز جمعه در میان

۱. سورة توبه، آیه ۱۰۰.

الف: تشریع نماز جمعه در مکه، برگزاری آن در مدینه

برخی مورخان با استناد به روایت
عبدالله بن عباس معتقدند
تشریع نماز جمعه در مکه بود؛
اما چون اقامه آن در مکه برای
پیامبر ﷺ ممکن نبود، قبل
از ورود ایشان به مدینه، توسط
مصعب بن عمیر و یا اسعد
بن زراره در مدینه اقامه شد و
پیامبر ﷺ بعد از هجرت، اولین
نماز جمعه را در قبیله بنی سالم
اقامه کرد.

بنابر دیدگاه صالحی شامی، تشریع
نماز جمعه در مکه اتفاق افتاده، اما
عملاً اولین نماز جمعه در مدینه اقامه
شده است.^[۱] سهیلی نیز نقل کرده که
دارقطنی روایتی را از ابن عباس نقل کرده
که طبق آن، نماز جمعه در مکه تشریع و
در مدینه برپا شده است.^[۲] نیز بنا بر نقل

۱. «تقدم أن صلاة الجمعة صلتها الصحابة بالمدينة قبل قدوم النبي ﷺ المدينة، فقبل ذلك بإذن من النبي ﷺ لما رواه الدارقطني عن ابن عباس، قال: أذن رسول الله ﷺ بالجمعة قبل أن يهاجر، ولم يستطع رسول الله ﷺ أن يجمع بمكة ولا [يبدى] لهم، فكتب إلى مصعب بن عمير رضي الله عنه: أما بعد فانظر اليوم الذي تجهرون فيه اليهود بالزبور لسبثهم، فاجمعوا نساءكم و أبناءكم، فإذا مال النهار عن شطره عند الزوال من يوم الجمعة فتقربوا إلى الله تعالى بركعتين؛» صالحی دمشقی، محمد بن یوسف، سبل الهدی والرشاد فی سیرة خیر العباد، ج ۲، ص ۳۳۴.

۲. «... عن ابن عباس قال: أذن النبي (صلى الله عليه وسلم) بالجمعة قبل أن يهاجر، و لم يستطع رسول (صلى الله عليه وسلم) أن يجمع بمكة و لا يبدى لهم، فكتب إلى مصعب بن عمير: "أما بعد: فانظر اليوم الذي تجهرون فيه اليهود بالزبور لسبثهم، فاجمعوا نساءكم و أبناءكم، فإذا مال النهار عن شطره عند الزوال من يوم الجمعة، فتقربوا إلى الله

احمدی میانجی، شوکانی از علمای بزرگ
اهل تسنن معتقد است که نماز جمعه در
مکه تشریع و در مدینه اقامه شد. شوکانی
از قول طبرانی نقل کرده که ابن عباس
روایت می‌کند که برپایی نماز جمعه بر
پیامبر اسلام ﷺ قبل از هجرت به مدینه
و در مکه واجب شده بود؛ اما چون امکان
اقامه آن در مکه وجود نداشت، در نامه‌ای
به اصحابشان در مدینه، از آنان خواستند
نماز جمعه را برپا کنند.^[۳]

ابوالفرج حلبی یکی دیگر از موافقان
دیدگاه تشریع نماز جمعه در مکه و برگزاری
آن در مدینه، بر پایه روایت ابن عباس است.
بر اساس نقل او، درباره تاریخ تشریع نماز
جمعه از ابن عباس روایت شده پیامبر ﷺ
به اهالی مدینه، قبل از هجرتشان به آنجا،
اجازه دادند که نماز جمعه را برپا کنند. او در
ادامه روایت ابن عباس را نقل می‌کند که
برگزاری این نماز با اذن پیامبر ﷺ بوده
و اجتهاد شخصی اهل مدینه در برپایی آن
نبوده است.^[۴]

برخی مورخان، نامه پیامبر ﷺ به
مصعب بن عمیر برای برپایی نماز جمعه را
نقل کرده و آن را سندی بر اقامه نماز جمعه

برکعتین. قال: فأول من جع، مصعب بن عمير حتى قدم رسول الله (صلى الله عليه وسلم) المدينة، فجمع عند الزوال من الظهر، و أظهر ذلك؛ سهیلی، الروض الانف، ج ۴، ص ۱۰۲.

۳. «إن الجمعة فرضت على النبي ﷺ و هو بمكة قبل الهجرة كما أخرجه الطبراني عن ابن عباس، فلم يتمكن من إقامتها هناك من أجل الكفار، فلما هاجر من هاجر من أصحابه إلى المدينة كتب إليهم يأمرهم أن يجمعوا فجمعوا؛ احمدی میانجی، مکاتیب الرسول ﷺ، ج ۲، ص ۶۹۴.

۴. «و عن ابن عباس (رضي الله تعالى عنهم): "أذن النبي ﷺ لهم قبل الهجرة" أي قبل أن يهاجر (صلى الله عليه وسلم) "في إقامة الجمعة" أي فلم يفعلوها بجتهاد، بل بإذنه (صلى الله عليه وسلم)؛» حلبی، السيرة الحلبية، ج ۲، ص ۱۶.

در مدینه و تشریع آن در مکه بر شمرده‌اند. ابن سعد از مورخان متقدم و سرشناس می‌نویسد: «پیامبر علاوه بر دو رکعت نماز، به مصعب نامه نوشت که برای مردم خطبه نیز بخواند.»^[۱] مورخان دیگری نیز، متن نامه پیامبر ﷺ به مصعب بن عمیر را گزارش کرده‌اند؛ اما فقط دستور پیامبر ﷺ به دو رکعت نماز را در گزارش خود آورده‌اند؛ البته با توجه به وجوب نماز ظهر در چهار رکعت، می‌توان استنباط کرد که منظور از دو رکعت، همان برگزاری نماز جمعه است که در دو رکعت اقامه می‌شود. این دیدگاه با توجه به گزارش ابن سعد از متن نامه پیامبر ﷺ به مصعب درباره صدور دستور خطبه تقویت می‌شود.^[۲]

برخی مورخان معاصر نیز بر این باورند که نماز جمعه در مکه تشریع شده و آیه ۹ سوره جمعه بر وجوب نماز جمعه در مدینه دلالت ندارد؛ بلکه این آیه، بر کوشش در برپایی آن تأکید دارد. بنابراین نماز جمعه در مکه تشریع شده و در مدینه اقامه شده است. سیدجعفر مرتضی عاملی از طرفداران این نظریه است. او پس از ذکر آیه «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ»^[۳] می‌گوید:

۱. «انظر من اليوم الذي يجهر فيه اليهود لسبتهم، فإذا زالت الشمس فازدلف إلى الله فيه برعتين و اخطب فيهم؛» ابن سعد، الطبقات الكبرى، ج ۳، ص ۸۷.

۲. «کتابه ﷺ إلى مصعب بالمدينة لإقامة الجمعة: [أما بعد فانظر اليوم الذي يليه اليوم الذي تجهر فيه اليهود بالزبور لسبتهم، فاجمعوا نساءكم و أبناءكم، فإذا مال النهار عن شطره عند الزوال عن يوم الجمعة فتقربوا إلى الله برعتين؛] رک: حلبی ابوالفرج، السيرة الحلبية، ج ۲، ص ۱۶؛ عاملی، سیدجعفر مرتضی، فتاوی الصالح من السيرة النبوی الاعظم، ج ۲، ص ۲۰۳؛ و احمدی ميانجی، مکاتیب الرسول ﷺ، ج ۲، ص ۶۹۳.

۳. سورة جمعه، آیه ۹.

«مقصود از این آیه، وجوب اهتمام به نماز جمعه است و ممکن است قبل از آن، در مکه واجب شده باشد؛ ولی چون امکان برپایی آشکار آن نبوده اقامه نشده است و یا اگر مخفیانه برپا شده، خبر آن به ما نرسیده است». او در ادامه می‌نویسد: «مؤید این مطلب، خبری است که دارقطنی از ابن عباس نقل کرده که پیامبر ﷺ قبل از مهاجرت به مدینه، موظف به اقامه نماز جمعه بود؛ ولی چون ممکن نبود، آن را در مکه اقامه نکرد و به مصعب نامه نوشت تا در مدینه، نماز جمعه را به دو رکعت اقامه کند.»^[۴]

۴. «و قد تقدم فی الحديث: أن مصعب بن عمير قد جمع بالمسلمين فی المدينة قبل الهجرة و ربما يشکل علی ذلك: بأن سورة الجمعة قد نزلت بعد هجرته (صلی الله علیه و آله و سلم) إلى المدينة؛ فكيف صلی مصعب الجمعة قبل تشریعها؛ و الجواب: أننا لو سلمنا أن المراد بجمع، صلی الجمعة؛ إذ من المحتمل: أن يكون المراد صلی جمعة-لو سلمنا ذلك- فإن قوله تعالى فی سورة الجمعة: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ» ليس المقصود به تشریع إقامه الجمعة، وإنما هو يوجب السعي إلى الجمعة التي تقام، ففعل وجوب إقامتها كان قبل ذلك قد جاء علی لسانه (صلی الله علیه و آله و سلم) فی مکه، و لكن لم یکن یمكن إقامتها، أو كان یقیمها سرا و لم یصل ذلك إلینا، و یؤید ذلك قوله تعالى: «وَ إِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انفَضُّوا إِلَيْهَا وَ تَرَكُوا قِائِمًا قُلْ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَ مِنَ التِّجَارَةِ» فإن ذلك یشیر إلى ان الجمعة كانت قد شرعت قبل ذلك، و أن هذا كان سلوکهم معه (صلی الله علیه و آله و سلم). و یؤید ذلك: ما أخرجه دارقطنی، عن ابن عباس، قال: أذن النبی (صلی الله علیه و آله و سلم) الجمعة قبل أن یهاجر، و لم یستطع ان یجمع بمکه؛ فكتب إلى مصعب بن عمیر: «أما بعد، فانظر اليوم الذي تجهر فيه اليهود بالزبور، فاجمعوا نساءكم و أبناءكم، فإذا مال النهار عن شطره عند الزوال من يوم الجمعة، فتقربوا إلى الله برعتين» قال: فهو أول من جمع، حتی قدم النبی (صلی الله علیه و آله و سلم) المدينة، فجمع بعد الزوال من الظهر، و أظهر ذلك؛ عاملی، سیدجعفر مرتضی، الصحيح من سيرة النبي الاعظم ﷺ، ج ۳، ص ۳۱۳.

محمّد بن جریر طبری از مورخان صاحب‌نام اهل‌تسنن، در دو کتاب تفسیری و تاریخی‌اش به این دیدگاه اشاره کرده است. او نوشته است: «اولین نماز جمعه را حضرت علیه السلام در قبیله بنی‌سالم بن عوف در مدینه اقامه کرد و در گذر زمان، آن مکان به عنوان مسجد انتخاب شد».^[۴]

برخی از مفسران و محدثان شیعه نیز معتقدند اولین خطبه و نماز جمعه در مدینه اقامه شده است. استناد آنان نیز بر پایه آیه نماز جمعه است. امین‌الاسلام، فضل بن حسن طبرسی، از جمله عالمانی است که این دیدگاه را در تفسیرش پذیرفته است.^[۵]

توضیح آنکه بنا بر نقل طبری و طبرسی و دیگر منابع تاریخی و روایی فریقین، پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم هنگام هجرت از مکه به مدینه، نزدیک ظهر روز دوشنبه، دوازدهم ربیع‌الاول سال اول هجری، در محله قبا به منزل عمرو بن عوف وارد شد و تا روز پنج‌شنبه در آنجا باقی ماند تا امام علی علیه السلام به همراه فاطمه (فاطمه دختر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم)، فاطمه دختر اسد مادر امام علی علیه السلام، و فاطمه زبیر (به آن حضرت پیوندند و به دستور آن حضرت، مسجدی در آن مکان بنا شد که در گذر زمان، به «مسجد قبا» معروف شد. در ادامه این گزارش تاریخی و روایی چنین وارد شده است: «پس از پیوستن امام علی علیه السلام و همراهان، پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در روز جمعه، به سمت مدینه حرکت کرد. هنگامی که وارد شهر گردید، در محله بنی‌سالم ساکن شد که با نزدیک ظهر روز جمعه، هم‌زمان شد و ایشان در همان مکان -که در گذر زمان به مسجد تبدیل شد- اولین خطبه جمعه

مفسر بزرگ، علامه طباطبایی نیز در تفسیر سورة جمعه، مقصود از این سورة را اهتمام به برپایی نماز جمعه -نه تشریع نماز جمعه به واسطه نزول این سورة- بیان کرده است: «مقصود از این سورة -گرچه آیات دیگری در موضوعات مربوط به بعثت و اهداف آن، موت، معاد و یهود دارد- توجه دادن به همت جدی، برای برپا داشتن نماز جمعه و اینکه این واجب از شعائر بزرگ الهی است، بوده و به نقش آن در اصلاح دنیا و آخرت مردم توجه داده است».^[۱]

ب: تشریع و برپایی نماز جمعه در مدینه

برخی منابع تاریخی، اقامه نماز جمعه را هم‌زمان با تشریع این فریضه الهی دانسته‌اند و با اشاره به برگزاری آن به وسیله پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم هنگام ورود به مدینه، تشریع نماز جمعه را در دوران حاکمیت ایشان در مدینه قلمداد کرده‌اند.

دلیل مهم این دیدگاه، نزول سورة جمعه در روزهای حضور پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در مدینه است. این دلیل با توجه اینکه عالمان شیعه و سنی بر مدنی بودن سورة جمعه اتفاق دارند، تقویت می‌شود. علامه طباطبایی نیز، در تفسیر آیه «وَ إِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا»^[۲] به این مطلب اشاره می‌کند: «قد اتفقت روایات الشیعة و اهل السنة علی إینه ورد المدینه غیر معها تجارة ... الخبر».^[۳]

۴. طبری، محمد بن جریر، تاریخ طبری، ج ۲، ص ۱۱۴.

۵. طبرسی، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۱۰، ص ۱۲-۱۰. همین روایت را قطب راوندی با قدری تلخیص ذکر کرده است. قطب راوندی، فقه القرآن، ج ۱، ص ۱۶۹.

۱. طباطبایی، محمدحسین، المیزان، ج ۱۹، ص ۲۶۳.

۲. سورة جمعه، آیه ۱۱

۳. طباطبایی، محمدحسین، المیزان، ج ۱۹، ص ۲۶۳.

را بیان کرد و با همراهان، نماز جمعه را به جا آورد و این، اولین نماز جمعهٔ پیامبر ﷺ بود.^[۱]

نتیجه

در مطالب پیش گفته دربارهٔ اختلاف دو دیدگاه دربارهٔ زمان تشریع نماز جمعه سخن به میان آمد؛ اما به دلایل زیر مکی بودن تشریع نماز جمعه ارجح به نظر می‌رسد:

یک. از جمله شواهد مکی بودن نماز جمعه این است که بنا بر گزارش‌های تاریخی، پیامبر ﷺ هنگام ورود به مدینه و قبل از رسیدن به این شهر، اولین نماز جمعه را اقامه کرد و این در حالی بود که هنوز سورهٔ جمعه نازل نشده بود.

این مطلب هنگامی تقویت می‌شود که اشاره‌ای در گزارش‌های تاریخی به دستور برپایی نماز جمعه بر اساس آیهٔ ۹ سورهٔ جمعه، قبل از ورود پیامبر ﷺ به مدینه وجود ندارد؛ بنابراین برپایی نماز جمعه قبل از نزول سورهٔ جمعه را می‌توان دلیلی بر وجوب آن در مکه تلقی کرد و دیدگاه عالمانی را که می‌گویند تشریع نماز جمعه در مدینه بوده مردود دانست.

دو. نامۀ پیامبر ﷺ به مصعب بن عمیر -که در آن به او دستور می‌دهد نماز جمعه را در مدینه اقامه کند- شاهد روشنی بر تشریع نماز جمعه در مکه است؛ البته در برخی خبرهای تاریخی آمده که اسعد بن زراره، اولین نماز جمعه را اقامه کرده که خود به یک تحقیق تاریخی مجزا نیاز دارد.

دیدگاه برخی مورخان این است که اولین نماز جمعه را مصعب بن عمیر اقامه کرد. مصعب بن عمیر، پیش از آمدن پیامبر ﷺ به عنوان نمایندهٔ حضرت وارد مدینه شد؛ با وجود این گزارش تاریخی، چگونه می‌توان تشریع نماز جمعه را نپذیرفت؟ همچنین، دستور به برگزاری آن توسط پیامبر ﷺ را جایز دانست؟ قطعاً پیامبر ﷺ مجری دستورهای شارع مقدس، یعنی خداوند متعال است؛ حال اگر نماز جمعه در مکه تشریع نشده بود، آیا پیامبر از جانب خود، بدون اینکه این حکم از سوی خدا بر او نازل شده باشد، می‌توانست هنوز امری را که تشریع نشده بود، شرعی کند؟ پس حکم وجوب برگزاری نماز جمعه به پیامبر ﷺ پیش از این، اعلان شده بود که ایشان نیز به نمایندۀ خودشان دستور می‌دهد نماز جمعه را در مدینه برپا کند.

سه. ابن عباس علت برگزار نشدن نماز جمعه را فضای حاکم بر مکه عنوان کرده بود. این فضای فشار و خفقان، به خوبی در گزارش‌های تاریخی ترسیم شده است. بنابراین برپایی یک واجب اجتماعی همچون نماز جمعه، در آن محیط، بسیار سخت بوده است. با توجه به چنین فضای دشواری، روایت ابن عباس در مکه نبودن برگزاری نماز جمعه در مکه و اقامۀ آن در مدینه صحیح به نظر می‌رسد.

چهار. در گزارش‌های تاریخی آمده بود که اهل مدینه خواستار اجتماع در روزی مشخص را -مانند یهودیان و مسیحیان- از پیامبر ﷺ داشتند. در مقابل این درخواست نیز، پیامبر ﷺ به مصعب بن عمیر دستور برگزاری نماز اجتماع نماز جمعه را داد که نشانگر اهمیت نماز جمعه و اجتماع مسلمانان در اسلام است.

پنج. بعضی از مفسران و مورخان نیز آیهٔ نماز جمعه را نشانهٔ وجوب آن ندانسته‌اند؛ بلکه آن را اهتمام ویژهٔ اسلام به نماز جمعه قلمداد کرده‌اند. این موضوع نیز شاهدی دیگر بر تشریع نماز جمعه در مکه است.

۱. طبری، محمد بن جریر، تاریخ طبری، ج ۲، ص ۱۱۴؛ طبرسی، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۱۰، ص ۱۰-۱۱.

فهرست منابع

۱. قرآن کریم.
۲. ابن سعد، محمد، الطبقات الكبرى، تحقيق محمد عبدالقادر عطا، ۱۴۱۰ ق، اول، بيروت، دار الكتب العلميه.
۳. احمدى ميانجى، على، مكاتيب الرسول ﷺ، ۱۴۱۹ ق، اول، قم، دار الحديث.
۴. العاملی، سيدجعفر مرتضى، الصحيح من سيرة النبي الأعظم، ۱۴۲۶ ق، اول، قم، دار الحديث.
۵. حلبى شافعى، ابو الفرج، السيرة الحلبيه، ۱۴۲۷ ق، دوم، بيروت، دار الكتب العلميه.
۶. راوندی، قطب الدين، فقه القرآن، قم، كتابخانه عمومى حضرت آيت الله العظمى مرعشى نجفى رحمه الله.
۷. سهيلي، عبد الرحمن، الروض الأنف في شرح السيرة النبويه، ۱۴۱۲ ق، اول، بيروت، دار إحياء التراث العربى.
۸. صالحى دمشقى، محمد بن يوسف، سبل الهدى و الرشاد في سيرة خير العباد، ۱۴۱۴ ق، اول، بيروت، دار الكتب العلميه.
۹. طباطبايى، محمدحسين، الميزان في تفسير القرآن، ۱۳۷۵ ق، اول، تهران، دارالكتب الاسلاميه.
۱۰. طبرسى، فضل بن حسن، مجمع البيان في تفسير القرآن، بى تا، بيروت، دار العلوم.
۱۱. طبرى، محمد بن جرير، تاريخ الأمم والملوك، تحقيق محمد ابوالفضل ابراهيم، ۱۳۸۷ ق، دوم، بيروت، دار التراث.

نقش امام جمعه در پیوند اجتماعی جامعه

حسن مردانی ✓

چکیده

امام جمعه در عصر انقلاب اسلامی، مسئولیت راهبری یکی از اجتماعی‌ترین نهادهای فعال جامعه اسلامی را بر عهده دارد. ارتباط راهبردی امام جمعه با مردم، نشانگر وجود یک تعامل اجتماعی ناگسستنی در میان آحاد جامعه است. پرسش اصلی این پژوهش نیز، درباره نقش او در ایجاد پیوندهای اجتماعی است. ارتباط راهبردی امام جمعه با اجتماع در مقام مسئول فرهنگی یک منطقه سبب شده تا او با ایجاد جامعه به هم پیوسته، جایگاه برجسته‌ای در موضوعات گوناگون اجتماعی داشته باشد. امام جمعه با فعال‌سازی ظرفیت‌های نهفته جامعه و استفاده از ابزارهای مختلف می‌تواند در تحقق جامعه اسلامی به بهترین شکل نقش‌آفرینی کند. نهاد امامت جمعه در جایگاه راهبری دینی، نه تنها توانایی ایجاد پیوند اجتماعی در میان مؤمنان را دارد، بلکه می‌تواند عامل مؤثری نیز در تحکیم و ارتقای پیوند اجتماعی، ذیل اهداف حکومت اسلامی باشد.

کلید واژه: امام جمعه، مؤمنان، پیوند اجتماعی، جامعه اسلامی، وحدت، جامعه‌ساز، مشارکت، رهبری دینی.

مقدمه

امام جمعه عنصری دینی است که قرآن، روایات و مؤمنان به آن توجه کرده‌اند. امام جمعه پرچمدار بسیاری از جریان‌های مؤثر اجتماعی است که در دوران غیبت - با شدت یا ضعف - به رسالت خود ادامه داده است. امام جمعه در انقلاب اسلامی نیز، آثار و برکات اجتماعی فراوانی دارد. او از شخصیت‌های کلیدی نظام دینی است که افزون بر هدایت و رهبری مؤمنان، در حفظ وحدت و یکپارچگی آنان نقش‌آفرینی می‌کند.

در دنیای کنونی که جوامع اسلامی با مسائل گوناگونی دست‌وپنجه نرم می‌کنند، ضرورت تقویت پیوندهای اجتماعی و ساختن جامعه‌ای همدل و هم‌جهت، بیش از هر زمان دیگری احساس می‌شود. از بهترین مصداق‌های ایجاد و حفاظت پیوند اجتماعی در هر نقطه از بلاد اسلامی، امام جمعه است. او با تکیه بر آموزه‌های دینی و فرهنگی، می‌تواند نقش محور وحدت اجتماعی را ایفا کند و با فراهم کردن بسترهای مناسب برای مشارکت مؤمنان در فعالیت‌های اجتماعی و سیاسی، به تقویت انسجام اجتماعی بپردازد.

در انقلاب اسلامی که نظام
حاکمیتی آن، مبتنی بر اندیشه
اسلامی وظیفه خود را برپایی
جامعه اسلامی تعیین نموده،
نقش امام جمعه در صیانت و
تقویت همبستگی اجتماعی
مؤمنان، اهمیت چشم‌گیری
یافته است.

ارتباط نزدیک امام جمعه با مردم و جایگاه ویژه او در فقه اسلامی، این امکان را فراهم آورده تا در جایگاه یک شخصیت دینی و اجتماعی، توانایی بالایی در ایجاد و تقویت پیوندهای اجتماعی داشته باشد. افزون بر این، امام جمعه می‌تواند با بهره‌گیری از ظرفیت‌های فرهنگی و اجتماعی، به کاهش تنش‌های اجتماعی کمک کند و فضایی را فراهم آورد که در سایه آن، مؤمنان با همکاری و همیاری یکدیگر، بر مشکلات چیره شوند و در جهت تحقق اهداف مشترک جامعه، همسو گردند. در یک جمله، امام جمعه می‌تواند مؤمنان را به شکلی یکپارچه، به سوی یک فکر و هدف واحد حرکت دهد.

این مقاله به بررسی نقش امام جمعه در ایجاد و تقویت پیوند اجتماعی در جامعه

لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ؛ ای مردم! شما را از مرد و زنی آفریدیم و شما را گروه‌گروه و قبیله‌قبیله قرار دادیم تا یکدیگر را بشناسید؛ همانا گرامی‌ترین شما نزد خدا، با تقواترین شما است.» این آیه بر اهمیت شناخت و تعامل بین گروه‌های گوناگون جامعه تأکید دارد تا چه‌بسا در میان این تفاوت جنسیتی و قومیتی، بافضیلت‌ترین خودشان را نزد پروردگار تشخیص بدهند. گویا این نقطه از تفاوت بشری، می‌تواند بهانه‌ای برای پیوند با جامعه دینی باشد. نیز در دومین آیه سوره مائده می‌فرماید: ﴿وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ؛ در نیکی و پرهیزکاری، همدیگر را یاری کنید و در گناه و ستم، همدیگر را نکنید.﴾ این آیه نیز مردم را به پیوند سازنده در امور خیر فردی و اجتماعی دعوت می‌نماید و در مقابل، پیوند منفی افراد برای گسترش ظلم و معصیت را نهی می‌کند.

در آیه ۱۲۵ سوره نحل نیز می‌فرماید: ﴿ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ؛ [ای پیامبر] با حکمت و اندرز نیکو به راه پروردگار دعوت کن.﴾ در این آیه پیامبر مأمور می‌شود با حکمت و موعظه حسنه به هدایت و آموزش مردم بپردازد. همچنین از او خواسته می‌شود در تحقق پیوند دینی بین مؤمنان، از اسباب حکمت‌آموز و روش‌های هنرمندانه بهره بگیرد. در تاکید این موضوع، در آیه ۱۰ سوره حجرات می‌فرماید: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلَحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ؛ مؤمنان برادر یکدیگرند، پس بین برادران صلح برقرار کنید.﴾ این آیه شریفه با تأکید بر اهمیت صلح و هم‌زیستی، به پیوند میان مؤمنان اشاره دارد؛ البته این پیوند، با عنوان اخوة و برادری معرفی می‌شود. در تأیید مطالب پیش‌گفته، در آیه ۹ سوره زمر آمده است: ﴿قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ؛ بگو آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند، یکسانند؟﴾ این آیه نیز، افزون بر جهت دادن پیوند

اسلامی می‌پردازد و می‌کوشد با استناد به آموزه‌های اسلامی و تجربه‌ها، راهی برای بهبود این نقش ارائه کند. این تحقیق بر اهمیت و ضرورت پیوندهای اجتماعی در جامعه اسلامی تأکید می‌کند و با تکیه بر مستندات دینی، به دنبال شناسایی فرصت‌ها و ظرفیت‌هایی است که می‌تواند به بهبود وضعیت اجتماعی و فرهنگی مؤمنان کمک کند. در نهایت هدف این مقاله، تبیین نقش امام جمعه در ایجاد پیوند اجتماعی و کمک به جامعه‌سازی دینی، ضمن مراحل پنج‌گانه انقلاب اسلامی تا تحقق تمدن نو اسلامی است.

۱. پیوند اجتماعی از منظر آیات قرآن

آیات متعددی به پیوند اجتماعی مؤمنان تأکید می‌کنند و نشان می‌دهند تقویت پیوند اجتماعی و رفتارهای وحدت‌ساز، ریشه در تعلیم دینی دارند. امام جمعه می‌تواند با استناد به این منابع، مردم را به همبستگی و همدلی دعوت نماید.

برخی از آیات قرآن، پیوند میان مردم را در دایره گسترده‌تری از جامعه ایمانی تصویر می‌کنند. خداوند در اولین آیه سوره ممتحنه می‌فرماید: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ تُلْقُونَ إِلَيْهِم بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ؛ ای مؤمنان! دشمن من و خودتان را دوست نگیرید! شما نسبت به آنان اظهار محبت می‌کنید، درحالی که آنها به آنچه از حق برای شما آمده، کافر شده‌اند.﴾ از این آیه شریفه استنباط می‌شود مفهوم ولایت در ذات خود، با هم‌پیوستگی آحاد جامعه دینی و پیوند میان آنان همراه است و پیوند با دشمنان می‌تواند به پیوند درونی امت آسیب بزند. همچنین در آیه ۱۳ سوره حجرات می‌فرماید: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ

زمینه نقل شده است: «أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَفْضَلِ مِنْ دَرَجَةِ الصَّيَامِ وَالصَّلَاةِ وَالصَّدَقَةِ؟ قَالُوا: بَلَى! قَالَ: إِصْلَاحُ ذَاتِ الْبَيْنِ؛ أَيَا شِمَاراً بِهٖ جِئْتُمْ بِهٖتَرِازِ رُوزِهِ، نِمَازِو صَدَقَهُ أَكْغَاهُ نَكْنَم؟» مردم گفتند: بله! فرمود: اصلاح بین مردم» (سنن ابو داود، ج ۴، ص ۲۷۶). این حدیث بیانگر آن است که گشودن اختلاف بین دو مؤمن، بافضیلت‌تر از دیگر عبادات مستحبی است. بنابراین از منظر دین، ایجاد پیوند درونی میان مؤمنان، پایه‌گذار یک حرکت اجتماعی به هم‌پیوسته است. پیامبر گرامی صلی الله علیه و آله و سلم در روایت دیگری فرمود: «مَنْ سَرَّهُ أَنْ يُحِبَّهُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ فَلْيَصْدُقْ فِي حَدِيثِهِ وَلْيُؤَدِّ أَمَانَتَهُ وَ لَا يُؤْذِ جَارَهُ؛ كَسَى كَهٗ دُوسْت دَارْد خُدا وَرَسُولِش اَوْ رَا دُوسْت دَاشْتَه بَاشَنْد، رَاسْت بَگوید، اَمَانَت‌دار بَاشد وَ بَهٗ هَم‌سَایَه‌اش آزار نرساند» (کنز العمال، ج ۳، ص ۴۵). این حدیث نورانی بر رفتارهای اجتماعی مثبتی تأکید دارد که موجب صیانت از پیوند اجتماعی است.

۳. پیوند اجتماعی برآمده از اندیشه دینی

طیف گسترده‌ای از گزاره‌های دینی - اعم از اصول، احکام، عبادات، عقود و ایقاعات - برای اداره جامعه اسلامی، مدیریت روابط مؤمنان و محافظت از پیوند اجتماعی جامعه اسلامی است. مطالعه دقیق سیره اهل بیت علیهم السلام وجود حرکتی جامعه‌ساز و پیوند دهنده اجتماعی را نمایان می‌کند؛ از این‌رو، اموری مانند صلح و نبرد، قیام علیه طاغوت، شاگردپروری، فتح درهای علوم، شبکه‌سازی وکیل‌ها و اصحاب، همه در راستای تأسیس جامعه اسلامی و قدرت بخشیدن به پیوند اجتماعی بوده است. به عبارتی، اهمیت موضوع پیوند اجتماعی از این رو است که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و امام معصوم علیه السلام برای تشکیل جامعه اسلامی به مجموعه‌ای متحد و با ایمان نیاز دارند. بر این اساس، مبنای پیامبر گرامی صلی الله علیه و آله و سلم

مؤمنان، همبستگی آنان را در توجه به علم و آموزش نشان می‌دهد. نیز در آیه ۹۰ در سوره نحل می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ تَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ؛ خُداوند بَهٗ عَدْل، اِحسان وَ بَحْشِش بَهٗ نَزْدِیْكَانِ فَرْمَانِ مِی‌دَهْد وَ اَز زَشْتِ‌ها، مَنكَر وَ سَتَم، نَهی مِی‌كُنَد.» این آیه، پیوند اجتماعی مؤمنان را به واسطه پایبندی به مجموعه‌ای از اصول اخلاقی بیان می‌کند.

۲. پیوند اجتماعی از منظر روایات

روایات فراوانی نیز به تقویت پیوند اجتماعی و رفتارهای جامعه‌ساز دلالت دارند. امام جمعه موفق می‌تواند با استناد به این روایات، مردم را به همبستگی و پیوند اجتماعی دعوت کند. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در اهمیت توجه به مردم فرمود: «النَّاسُ مَعَادُنُ كَعَمَادِنِ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ؛ مردم مانند معادن طلا و نقره هستند» (بحار الأنوار، ج ۶۷، ص ۳۸۱). در این روایت، انسان‌ها با همه تفاوت‌هایی که دارند، به معادن طلا و نقره تشبیه شده‌اند. این تفاوت‌ها فصل تفکیک‌دهنده انسان‌ها هستند؛ اما با وجود این، همه در یک جنس ارزشمند، مشترک‌اند. این اشتراک باید برای ایجاد و توسعه پیوند اجتماعی در جامعه به‌کار گرفته شود. بر همین اساس نیز امام علی علیه السلام فرمود: «مَنْ أَصْبَحَ لَا يَهْتَمُّ بِأُمُورِ الْمُسْلِمِينَ فَلَيْسَ مِنْهُمْ؛ كَسِی كَهٗ صَبْح كُنَد وَ بَهٗ اُمُورِ مُسْلِمَانانِ اَهْمِیَّت نَدَهْد، اَز اَنانِیست» (نهج البلاغة، حکمت ۲۷۰). این روایت، به اهمیت نقش یک مسلمان اشاره دارد.

نوع مشارکت مؤمنان باید در سطحی باشد که پیوند دینی بین آنان را در تمام امور اجتماعی نمایان کند. در منابع روایی اهل‌تسنن، روایتی از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم

مردم یک منطقه، اجتماعی را با راهبری یک امام جمعه شکل داده‌اند؛ بر این پایه، تضعیف احاد آن جامعه، در حقیقت سست کردن راهبری در آن جامعه است. می‌توان این سخن را در همه مراتب و موضوعات گوناگون اجتماعی مانند اخلاق، سیاست، فرهنگ تعمیم داد. اگر فکر، رفتار و گفتار یک فرد، موجب تضعیف جامعه مؤمنان شود، آن کار نوعی ظلم اجتماعی خواهد بود. پس انسان معتقد و ملتزم به ولایت باید نخست خود را ذیل این پیوند اجتماعی، زیر نظر برنامه جامعه‌ساز یک راهبر اجتماعی -در حال حاضر امام جمعه- ببیند.

۴-۲. پیوند خارجی

ارتباط مؤمنان با کافران باید همراه با تعیین خطوط قرمز و ملاحظات برون‌دینی باشد. پیوند داخلی باید صیانت جامعه دینی را در برابر تهدیدهای جریان معاند خارجی در پی داشته باشد. برای جامعه اسلامی در ارتباط‌گیری با دنیای کفر، محدودیت‌هایی قرار داده شده است. به عبارتی، مؤمنان از پیوند با کافران، منع شده‌اند؛ البته موضوع روابط خارجی از باب ضرورت، نفی نشده است؛ بلکه در قالب روابط دیپلماسی در جریان است. آن پیوندی نهی شده که موجب سلب استقلال مؤمنان و اسباب وابستگی به کافران را فراهم کند. می‌توان گفت مقصود از نفی پیوند خارجی، تلاش برای محقق نشدن سلطه خارجی است. خداوند در آیه ۵۱ سوره مائده می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى أَوْلِيَاءَ؛ أَيُّ مُؤْمِنَانِ! يَهُودَ وَنَصَارَى رَأَوْا وَتَكْبِهَ گاه خود انتخاب نکنید!» به این معنا که جامعه اسلامی با دولت‌ها و امت‌های غیر مسلمان، پیوند اجتماعی برقرار نکند؛ البته این به معنای انزوای امت اسلامی در مسائل دنیا و روابط بین‌المللی نیست؛ بلکه روابط سیاسی و اقتصادی و ... باید از طریق ارتباط دیپلماسی

فراهم آوردن مجموعه‌ای با این اوصاف بود. بر این پایه نیز، ایشان ابتدا جمعیتی معتقد و جبهه‌ای متحد در برابر کفر ایجاد کرد. امروزه تحقق مفهوم پیوند اجتماعی نیز، در گرو نقش‌آفرینی و هدایتگری امام جمعه است؛ زیرا امام جمعه، قلب جامعه به‌شمار می‌آید و نظم جامعه به وسیله حضور راهگشا و جامعه‌ساز او شکل می‌گیرد.

۴. ابعاد پیوند اجتماعی

به طور طبیعی در زندگی مؤمنان، پیوندهایی اجتماعی وجود دارد که بر اساس آن با افراد جامعه تعامل می‌کنند و نیاز جامعه نیز در سایه این تعامل تأمین می‌گردد.

امام جمعه اگر در شناخت ابعاد پیوند اجتماعی -چه داخل جامعه دینی و چه خارج از آن- غفلت کند، از نقش اصلی خود دور خواهد شد.

از این‌رو، تبیین ابعاد پیوند اجتماعی لازم به نظر می‌رسد. پیوند اجتماعی به دو دسته درون‌دینی و برون‌دینی تقسیم می‌شود:

۴-۱. پیوند داخلی

پیوند داخلی -چه میان مؤمنان و امام جمعه، چه میان مؤمنان با یکدیگر- به ملزوماتی نیاز دارد تا اثرش را در جامعه نشان دهد. اگر هر کدام از این دو نوع پیوند اجتماعی در جامعه که زیر نظر امام جمعه است، تضعیف شود، احاد جامعه نیز، ضعیف خواهند شد؛ زیرا باید این وحدت، از صدر تا ذیل جامعه اسلامی وجود داشته باشد. آسیب به یک نقطه از این مجموعه به هم پیوسته، نقاط گوناگون این هندسه اجتماعی را تحت تأثیر قرار خواهد داد. اگر فردی در یک بخش از جامعه، رفتاری ساختارشکنانه انجام دهد، در واقع آن بخش از جامعه را تضعیف کرده است.

شکل بگیرد؛ به گونه‌ای که منجر به ولایت و هم‌پیوستگی با آنان نشود.

بنابراین، امت اسلامی در تمام شئون فردی و اجتماعی باید نسبت به معاندان و مخالفان مستقل باشد. در توسعه اجتماعی و جامعه‌سازی دینی، نگاه مؤمنان به ظرفیت‌های درون امت اسلامی است. در تقابل با مشکلات جامعه و جهت‌گیری برای رشد علمی، فرهنگی، اقتصادی، نظامی و ... نیز باید وابستگی به خارج از کشور به حداقل برسد و نهایت تلاش‌ها از درون جامعه اسلامی، باید در جهت شناخت فرصت‌ها و یافتن راه حل عبور از تهدیدها با اتکال به توان داخلی باشد.

تنها راه تحقق پیوند اجتماعی و مصونیت از آن، وجود یک رهبر جامع‌الشرایط و آگاه به هندسه پیوند اجتماعی و پیروی مردم از آن رهبر پیوندساز است؛

البته شرط تحقق چنین جامعه‌ای این است که منشأ تمام فرمان‌ها و فصل‌الخطاب‌ها ولی جامعه باشد. بر این اساس، باید در جهت تعالی و ایجاد اقتدار جامعه دینی، تولید قدرت کرد و از رهبر هدایتگر، حمایت نمود. خدای متعال در آیه ۵۶ سوره مائده می‌فرماید: «وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ». کسانی که ایمان آورده و با خدا و پیامبر و مؤمنان پیوند برقرار و از این پیوند و اتصال محافظت کنند، جزئی از امت حزب الله غالب و پیروز خواهند بود.

نتیجه‌گیری

این پژوهش به بررسی نقش امام جمعه در ایجاد و تقویت پیوند اجتماعی در جامعه اسلامی پرداخت. نتایج این تحقیق نشانگر این است که امام جمعه یکی از شخصیت‌های کلیدی نظام اسلامی است که توانایی بالایی در شکل‌دهی انسجام

اجتماعی و تقویت همبستگی میان مؤمنان را دارد. بر اساس وظیفه‌ای که رهبران دینی دارند، امام جمعه را منصوب می‌کنند تا هدایتگری بخشی از جامعه دینی را در یک جغرافیای معین بر عهده بگیرد. به این ترتیب، یک امام جمعه در امتداد حرکت پیامبران و اولیای الهی، باید راهبری یک جامعه دینی را به عهده بگیرد.

امام جمعه می‌تواند عامل مؤثری در تقویت همبستگی اجتماعی باشد. این جایگاه از یک سو به واسطه ارتباط مستقیم با مردم و از سوی دیگر، با استناد به تعالیم و آموزه‌های دینی، قادر است جامعه را به سمت انسجام و یکپارچگی هدایت کند. شرایط امروز جامعه نشان می‌دهد پیوند اجتماعی در جامعه اسلامی، به‌ویژه در دوران غیبت، بیش از هر زمان دیگری اهمیت دارد. نهاد امامت جمعه با استفاده از ظرفیت‌های گوناگون می‌تواند جریانی اجتماعی و فرهنگی باشد که تنش‌های اجتماعی را کاهش می‌دهد و وحدت میان آحاد جامعه را تقویت می‌کند. این امر نه تنها به ایجاد یک فضای امن و پایدار در جامعه منجر می‌شود، بلکه به تقویت هویت بخشی دینی مؤمنان نیز کمک می‌کند. از این رو، ضروری است امام جمعه به تقویت پیوندهای اجتماعی و ایجاد بسترهای متناسب در جهت مشارکت فعال مؤمنان در فعالیت‌های اجتماعی بپردازد. بایسته است همه تلاش‌ها، در راستای ارتقای همدلی عمومی و پیوندهای اجتماعی باشد که در نهایت به ایجاد یک جامعه دینی قوی و مقاوم در برابر تهدیدات داخلی و خارجی منتهی شود. این امر می‌تواند یک گام اساسی در راستای تحقق اهداف کلان جامعه اسلامی باشد.

در پایان پیشنهاد می‌شود تحقیقات بعدی پژوهشگران، به تقویت نقش امام جمعه در جامعه و همچنین بررسی تأثیرهای مثبت این جایگاه بر انسجام اجتماعی و فرهنگی مؤمنان متمرکز شود.

منابع

۱. قرآن کریم
۲. حسین نقوی، سیدشاهد، نماز جمعه از دیدگاه مذاهب اسلامی، ۱۳۸۵ش، ک ارشد فقه و اصول
۳. حسینی خامنه‌ای، سیدعلی، طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن، ۱۳۹۲ش، اول، قم، صهبا.
۴. سروش، محمد، اقامه جمعه در دولت اسلامی، مجله حکومت اسلامی، تابستان ۱۳۸۳، شماره ۳۲، (صفحه ۱۰۰-۱۵۶).
۵. قاضی عسکر، علی، نماز جمعه، ۱۳۹۰ش، اول، تهران، مشعر.
۶. مجلسی، محمدباقر، بحار الأنوار، ۱۴۰۳ق، دوم، تهران، مؤسسه الوفاء.
۷. محدثی، جواد، نماز جمعه در نگاه امام خمینی، مجله حکومت اسلامی، تابستان ۱۳۸۳، شماره ۳۲، (صفحه ۹-۲۵).
۸. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ۱۴۰۰ش، بیست و هفتم، قم، دارالکتب اسلامی.
۹. نجفی، محمدحسن، جواهر الکلام، ۱۹۸۱م، هفتم، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
۱۰. نوری، حسین، مستمسک الوسائل، ۱۴۱۶ق، دوم، قم، آل البيت لإحياء التراث.

تجربه‌نگاری برخی چالش‌های امامت جمعه

علیرضا کریمی ✓

چکیده

امامت جمعه از نهادهای مهم دینی و اجتماعی اسلام است که نقشی کلیدی در هدایت معنوی، اجتماعی و سیاسی جامعه ایفا می‌کند. با این حال، این نهاد با چالش‌ها و مسائل گوناگونی روبرو است که به تحلیل و بررسی دقیق نیاز دارد. این مقاله، با رویکرد تجربه‌نگارانه به بررسی برخی از مسائل امامت جمعه در یکی از شهرستان‌ها می‌پردازد. تجربه‌نگاری روشی کیفیت‌نگارانه است که امکان درک عمیق‌تر چالش‌های پیش روی امام جمعه را فراهم می‌کند. در این تجربه، مسائلی همچون ارتباط مردمی، مدیریت دفتر امام جمعه، مسائل مالی و نحوه تعامل با نهادهای شهری بررسی شده است. این تجربه، برداشت‌های شخصی نگارنده است و دیدگاه‌های مطرح شده در این مقاله، ارتباطی با موضع رسمی و مورد تأیید شورای سیاست‌گذاری ائمه جمعه ندارد. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد رویکرد تجربه‌محور از امامان جمعه موفق و تراز در مواجهه با این مسائل، می‌تواند به بهبود عملکرد امامت جمعه و افزایش مقبولیت آن در جامعه کمک کند.

کلید واژه: تجربه‌نگاری، امامت جمعه، ارتباط مردمی، دفتر امام جمعه، نماز جمعه.

طرح مسئله

امامت جمعه از نهادهای دینی و اجتماعی پیشرو در اسلام است که همواره نقش محوری در هدایت معنوی، اجتماعی و سیاسی جامعه ایفا کرده است. این نهاد، علاوه بر برپایی نماز جمعه و ایراد خطبه‌های هدایت‌گر، مسئولیت پاسخگویی به نیازهای دینی و اجتماعی مردم را بر عهده دارد. همچنین امام جمعه

رهبری دینی است که تأثیر عمیقی بر رفتار و اخلاق مردم دارد.

هرچند امامت جمعه جایگاه والایی دارد، اما با چالش‌ها و مسائل پیچیده‌ای مواجه است که به تحلیل عمیق و ارائه راهکارهای کاربردی نیاز دارد.

در این میان، تجربه‌نگاری روشی کیفی و مبتنی بر واقعیت‌های میدانی است که از این ابزار قدرتمند برای درک بهتر این مسائل و ارائه راهکارهای عملی استفاده می‌شود.

تجربه‌نگاری، با تکیه بر مشاهده، تحلیل و ثبت تجربیات عملی، امکان بررسی دقیق‌تر مسائل و چالش‌های پیش روی نهادهای دینی‌ای مانند امامت جمعه را فراهم می‌کند. این روش، نه تنها به شناسایی مسائل کمک می‌کند؛ بلکه با ارائه راهکارهای مبتنی بر تجربه، می‌تواند باعث بهبودی عملکرد این نهادها بشود.

در این راستا، مقاله حاضر با استفاده از روش تجربه‌نگارانه، به بررسی مسائل مربوط به امامت جمعه می‌پردازد. این مطالعه با هدف تحلیل مسائلی همچون ارتباط مردمی، مدیریت دفتر امام جمعه، مسائل مالی و نحوه تعامل با نهادهای شهری انجام شده است.

اهمیت این تحقیق در آن است که با نگاهی عملی و مبتنی بر تجربیات واقعی، به تحلیل مسائل امامت جمعه می‌پردازد و راهکارهایی برای بهبود عملکرد این نهاد، ارائه می‌دهد. این مقاله، نه تنها برای مسئولان و دست‌اندرکاران حوزه امامت جمعه مفید است؛ بلکه می‌تواند به عنوان الگویی برای دیگر نهادهای دینی و اجتماعی نیز مورد استفاده قرار بگیرد.

۱. تحلیل تجربیات و مسائل درباره امامت جمعه

۱-۱. ارتباط با مردم

• شرکت در مراسم‌های خاص: امام

جمعه بهتر است پس از شناخت افراد سرشناس شهر، در مراسم شادی و عزای آنان شرکت کند. البته قبل از شرکت در مراسم، بایسته است درباره آن شخص، تحقیقات لازم انجام شود. توصیه می‌شود در ابتدای امامت جمعه، چون نسبت به افراد آن منطقه شناخت ندارد، در این‌گونه جلسات شرکت نکند.

• شرکت نکردن در همه مراسم‌های شهر: امام جمعه باید بداند قرار نیست در همه مراسم‌ها و برنامه‌های افتتاحیه شهر شرکت کند. بهتر است پیش از حضور در هر مراسمی، به دقت بررسی کند که آیا شرکت در آن مراسم ضروری است. به عبارت دیگر، بایسته است امام جمعه از زینت مجالس شدن بپرهیزد؛ زیرا ممکن است شخصی که امام جمعه برای افتتاح برنامه‌اش شرکت می‌کند، بدسابقه باشد و یا هدفش از حضور امام جمعه در آن برنامه، تأیید کارهای اشتباه خود باشد. بنابراین اگر درخواست فوری برای حضور امام جمعه در افتتاحیه و یا شرکت در مراسمی باشد، آن درخواست را رد کند؛ مگر اینکه چند روز فرصت برای تحقیق و تفحص باشد.

• حضور در مراسمات ملی و مذهبی: امام

جمعه بهتر است در مراسم‌های ملی و مذهبی که مورد توجه عموم مردم است، شرکت کند و تا پایان مراسم نیز حضور داشته باشد. این رفتار، نشان‌دهنده تعهد و همراهی امام جمعه با مردم است. همچنین نیکو است بلافاصله

۱-۲. تعامل با مردم

پس از سخنرانی خود، مراسم را ترک نکند؛ زیرا ممکن است از نظر مردم، نشانگر بی‌توجهی به برنامه‌های بعدی مراسم باشد.

• روی خوش و رفتار صمیمی: سلام کردن

با روی خوش و دست دادن به مردم، نقش مهمی در ایجاد روابط اجتماعی مؤثر دارد؛ حتی ابراز احساسات با برخی جوانان به بهانه‌هایی مانند فعالیت در کار اجرایی هیئت، مداحی یا کار فرهنگی، می‌تواند در آنان شعف و خوشحالی ایجاد کند. همچنین، داشتن مزاح در کلام، به اندازه‌ای که جایگاه امام جمعه حفظ شود، می‌تواند فضایی صمیمی را فراهم کند.

• توجه به رفت‌وآمدها: امام جمعه باید

در مسجد و مکان‌های دیگر، نگاهی تیزبینانه داشته باشد و به رفت‌وآمدها توجه کند. مثلاً اگر در جلسه‌ای عمومی، شخص مهمی از مسئولان یا روحانی محاسن‌سپیدی حضور یافت، او را احترام کند و در صورت لزوم، وی را به جایگاهی شایسته در مجلس دعوت کند.

• حضور فعال در هیئت: حضور امام جمعه

در هیئت، ایستادن کنار منبر و مشارکت در سینه‌زنی با جوانان -همراه با متانت و وقار- تأثیر مثبتی بر نگرش جوانان دارد. این عمل، بسیار مؤثرتر از آن است که امام جمعه، تنها در ابتدای مراسم و هنگام سخنرانی و روضه‌خوانی بنشیند و سپس مراسم را ترک کند.

• پاسخگویی به پرسش‌های مردم: امام

جمعه پس اقامه نماز جمعه، چند دقیقه در مسجد بماند تا اگر کسی پرسشی دارد، بتواند با وی مطرح کند. این رفتار، نشان‌دهنده توجه امام به دغدغه‌های مردم است.

• **پیگیری مطالبات مردمی:** اگر فردی درخواست پیگیری مسئله‌ای را از مسئولی داشته باشد، امام جمعه می‌تواند در موارد ضروری، در حضور فرد، با آن مسئول تماس بگیرد و موضوع را پیگیری کند و حتی می‌تواند در برخی موارد، با در میان گذاشتن با شخص مسئول، موبایل و تلفن را روی حالت بلندگو قرار دهد تا آن شخص نیز جواب آن مسئول را بشنود. این اقدام، بازتاب‌دهنده تعهد امام جمعه به حل مشکلات مردم است.

• **توجه به درخواست‌های مردمی در خیابان:** در مواردی که مردم جلوی ماشین امام جمعه می‌ایستند تا با وی صحبت کنند، بهتر است ماشین را متوقف و به حرف‌های آنان گوش کند؛ حتی اگر امام جمعه وقت کافی نداشته باشد، می‌تواند با احترام به فرد بگوید: «کار واجبی دارم، لطفاً در فلان ساعت، به دفتر مراجعه کنید».

• **سرکشی مستمر به مساجد:** حضور هفتگی امام جمعه در مساجد شهر، به‌ویژه مساجد فعال، به ارتباط مؤثر ایشان با نمازگزاران منجر می‌شود.

• **برگزاری جلسات با قشرهای گوناگون:** امام جمعه می‌تواند جلساتی با قشرهای مختلف جامعه، حتی افرادی که چندان مذهبی نیستند برگزار کند. این اقدام به ایجاد ارتباط گسترده‌تر با مردم منجر می‌شود و نیز درک بهتر از دغدغه‌ها و مشکلات مردم را در پی دارد.

۳-۱. نحوه مدیریت جلسات اداری

• **شیوه صحبت کردن امام جمعه در جلسات:** در جلسات اداری، اگر نیاز باشد، امام جمعه ابتدا در قالب یک سخن کوتاه - با خوش‌آمدگویی یا بیان حدیثی - جلسه را شروع کند؛ اما دیدگاه‌های اصلی خود را در انتهای جلسه، پس

از بیان نظرات دیگران بیان کند. این روش، مشابه شیوه‌ای است که مقام معظم رهبری در مدیریت جلسات به‌کار می‌گیرند. این رویکرد، چندین مزیت دارد: یک: اگر یکی از مسئولان، نکته‌ای خلاف یا اشتباه مطرح کرد، امام جمعه فرصت دارد تا در انتهای جلسه، در صورت لزوم، به آن پاسخ دهد؛ در غیر این صورت، ممکن است فرصت پاسخگویی از دست برود.

دو: اگر امام جمعه در ابتدای جلسه دیدگاه خود را بیان نکند، دیگر حاضران با آزادی بیشتری نظراتشان را مطرح می‌کنند؛ اما اگر امام جمعه ابتدا نظر خود را ابراز کند، ممکن است برخی از حاضران، دیدگاه‌های خویش را بیان نکنند؛ چه‌بسا احساس کنند بیان نظرشان، با هزینه‌های سنگینی همراه خواهد بود.

سه. بیان دیدگاه امام جمعه، پس از شنیدن همه نظرات، پخته‌تر و کامل‌تر خواهد بود.

چهار. امام جمعه می‌تواند جلسه را مدیریت و از خارج شدن بحث از چارچوب اصلی جلوگیری کند و در نهایت، به عنوان فصل‌الخطاب نظر نهایی را بیان کند.

• **پرهیز از جلسات صوری:** جلسات نباید به‌گونه‌ای برگزار شود که گویا صوری است. همچنین، نباید پیش از جلسه و در پشت پرده، نظرات از قبل تعیین شده باشند؛ زیرا به شرکت‌کنندگان این حس القا می‌شود که جلسه صوری است؛ البته پیش از جلسه می‌توان با برخی مسئولان خاص مشورت کرد و کلیاتی را در نظر گرفت تا بحث به حاشیه نرود. هدف اصلی این است که جلسه به صورت واقعاً مشورتی برگزار شود تا مسئولان احساس نکنند از دیدگاه‌هایشان استفاده نمی‌شود.

• **حضور به موقع در جلسات:** امام جمعه باید به موقع در جلسات حاضر شود و

ائمه جماعات، احساس همراهی بیشتری با امام جمعه داشته باشند. هزینه این هدایا بهتر است از طریق خیرین، اوقاف یا امور مساجد تأمین شود؛ نه از طریق نهادهایی همچون سپاه، شهرداری یا شورای شهر.

۱-۵. مراجعان نیازمند

- **تشکیل گروه تحقیقات محلی:** برای کمک به نیازمندان مراجعه کننده به دفتر، ابتدا باید گروهی از افراد مورد اطمینان تشکیل شود تا وضعیت آنان را بررسی کند. پس از احراز نیازمندی، آنان را می توان در دسته های گوناگونی مانند نیازمند وام اشتغال، وام، کمک جهیزیه، معرفی به بهزیستی، معرفی به کمیته امداد و تحت پوشش دفتر امام جمعه قرار داد.
- **وام اشتغال:** با هماهنگی صندوق های قرض الحسنه یا بانک ها، می توان به افراد وام کم بهره اشتغال پرداخت کرد. همچنین می توان با ارتباط خیرین، به اشتغال زایی آنان کمک کرد. برای مثال، خرید چرخ خیاطی یا اختصاص سهمیه ای از کارهای خانگی به نیازمندان.
- **وام:** می توان نیازمندان به ازدواج، جهیزیه و درمان بیماری را به مراکز وام دهنده معرفی کرد.
- **کمک جهیزیه:** با هماهنگی کاسب های نیکوکار می شود برخی از لوازم مورد احتیاج خانواده های نیازمند را تهیه کرد.
- **معرفی به بهزیستی و کمیته امداد:** افراد ناتوان می توانند با معرفی نامه دفتر امامت جمعه، تحت پوشش این نهادها قرار گیرند.
- **تحت پوشش دفتر امام جمعه:** با هماهنگی کسبه خیر می توان ماهانه بسته های معیشتی تهیه کرد برای افرادی که تحت پوشش هیچ یک از خدمات پیش گفته قرار نگرفته اند. این بسته ها

تاخیر نداشته باشد. حضور به موقع، حاکی از نظم و انضباط امام جمعه است و شرکت کنندگان به آن توجه می کنند.

- **توجه به رفتار شرکت کنندگان:** در هنگام برگزاری جلسه، امام جمعه باید به رفتار همه شرکت کنندگان توجه کند؛ حتی اگر یکی از مسئولان چرت می زند، روی برگه ای نقاشی می کشد یا با تلفن همراه خود مشغول است، امام جمعه باید غیر مستقیم، این رفتارها را زیر نظر داشته باشد. همچنین می تواند از مسئول دفتر خود بخواهد در هنگام برگزاری جلسه، به این موارد توجه کند و پس از جلسه، گزارشی ارائه دهد.

- **تعیین دبیر جلسه و تقسیم وظایف:** در هر جلسه، باید دبیر جلسه و وظایف هر یک از شرکت کنندگان مشخص شود. این موضوع باید در ابتدای جلسه، شفاف بیان گردد.
- **ثبت و خواندن صورت جلسه:** صورت جلسه باید با دقت یادداشت شود و در پایان جلسه، برای همه شرکت کنندگان خوانده شود تا از صحت آن، اطمینان حاصل شود؛ نه اینکه پس از تمام شدن جلسه، مطالبی بیش از محتوای آن به صورت جلسه اضافه گردد.

۱-۴. ارتباط با روحانیان شهر

- **بازدید از منازل طلاب:** امام جمعه می تواند به منازل طلاب شهرستان برود و علاوه بر سرکشی ماهانه از مساجد، برنامه ای منظم برای این بازدیدها داشته باشد. این اقدام باعث ایجاد ارتباط نزدیک تر با طلاب شهر می شود.
- **برگزاری جلسات ماهانه با ائمه جماعات:** امام جمعه ماهانه یک جلسه با ائمه جماعات شهر برگزار کند. در این جلسات، می توان هدایایی با پشتیبانی اوقاف، امور مساجد یا نیکوکاران شهر تهیه کرد تا

باید توسط نیروهای دفتر امام جمعه به در منزل افراد برده شود؛ نه این که افراد برای دریافت کمک به دفتر مراجعه کنند.

۶-۱. مراجعان ویژه

درخواست‌های خلاف قانون: اگر فردی درخواستی خلاف قانون داشته باشد، بایسته است منطقی و با احترام به او خلاف قانون بودن درخواستش توضیح داده شود. همچنین برای حل مشکلش، باید او را به راه‌های قانونی راهنمایی کرد. مثلاً اگر شخصی غیر قانونی ویلایی ساخته و به دنبال انشعاب گاز است، باید به او توضیح داد که کارش خلاف قانون است و ...

درخواستی که مسئولان شهر در انجام آن کوتاهی می‌کنند: گاهی فردی درخواستی می‌کند که از دایره وظایف امام جمعه خارج است و امام جمعه نمی‌تواند آن را حل کند. در این موارد، باید ابتدا با توضیحات منطقی و گزارش اقدامات و پیگیری‌های امام جمعه در گذشته، آن فرد را توجیه کرد و توضیح داد که انجام این کار، از توان امام جمعه خارج است. در صورت اصرار آن شخص، اگر حل آن مشکل مفسده‌ای نداشته باشد، می‌توان نامه‌ای از دفتر امام جمعه، برای انجام کار ایشان ارسال کرد؛ البته نباید به او وعده قطعی حل مشکل داد؛ زیرا ممکن است باعث ایجاد توقع بی‌جا شود.

۷-۱. مطالبه‌گران شهری، نخبگان و خبرنگاران

امام جمعه مطالبه‌گر: امام جمعه باید اولین مطالبه‌گر شهر باشد و این موضوع در شهر آشکار باشد. اگر این امر مهم محقق شود، مجموعه‌های مطالبه‌گر

شهری، مانند مجمع مطالبه‌گران شهر یا ستاد امر به معروف و نهی از منکر و حتی خبرنگاران به همراهان و بازوی امام جمعه در پیشبرد امور تبدیل می‌شوند.

با خبرنگاران: زبیده است با خبرنگاران، دوستانه و صمیمی رفتار کرد. اگر با دستور یا بخشش هدیه و ... بخواهد آنان را با برنامه‌های دفتر امامت جمعه همراه کند، ممکن است در مواقع حساس، او را تنها بگذارند یا توقعاتشان غیر منطقی گردد. بنابراین بهتر است هنگام بروز مشکل برای خبرنگاران، به آنان کمک کند و اگر انتقادی دارند، امام جمعه خودش پیگیری کند تا اخبار مربوط به امام و امامت جمعه را به خوبی پوشش دهند.

برخورد پدران: در مواجهه با خبرنگاران باید برخوردی پدران داشت؛ حتی اگر انتقادی بی‌جا مطرح کنند، سزا است با منطق و احترام آنان را توجیه کند.

۸-۱. ارتباط با هیئت‌ها

بازدید از هیئت‌ها: مناسب است امام جمعه در ماه‌های محرم و رمضان، بدون اطلاع قبلی و با هماهنگی سازمان تبلیغات، از همه هیئت‌های شهرستان بازدید کند؛ حتی به آن‌هایی که تنها یک چایخانه یا غلم کوچک دارند. در این بازدیدها، امام جمعه در هر مکان، از ۵ تا ۱۵ دقیقه سخنرانی کند.

همراه‌سازی هیئت‌های غیر همراه: برای همراه‌سازی هیئت‌هایی که با نظام همراه نیستند، شایسته است با بازدیدهای با برنامه، هفتگی، ماهانه و با مناسبتی، و با ارتباط نزدیک با مسئولان آن‌ها، کم‌کم آنان را جذب کرد. همچنین، حفظ جایگاه و احترام مسئول هیئت‌ها و ایجاد رابطه دوستانه با آنان می‌تواند مؤثر باشد.

۹-۱. مسجدداری و مدیریت آن

مراجعه‌کنندگان بسیار مهم است و بر نظم و انضباط دفتر امام جمعه حکایت دارد.

۱-۲. مسئول دفتر و ویژگی‌های آن

• اهمیت مسئول دفتر:

مسئول دفتر، نقش بسیار مهمی در نهاد امام جمعه دارد؛ زیرا او محل رجوع همگان است و کارهای دفتر توسط او اجرا می‌شود. انتخاب فرد مناسب برای این جایگاه تأثیر مستقیمی بر عملکرد دفتر و ارتباط‌های امام جمعه دارد.

ویژگی‌های مسئول دفتر:

یک. روحانی معمم: بهتر است مسئول دفتر، روحانی و معمم باشد. این موضوع در اعتمادسازی مردم به دفتر امامت جمعه، جهت اموری مثل پاسخگویی به پرسش‌های شرعی، حسابرسی و پرداخت وجوهات و ... مؤثر است. این انتخاب ارتباط خوبی بین امام جمعه، عالمان شهر و امامان جماعت ایجاد می‌کند.

دو. روابط عمومی بالا: مسئول دفتر باید توانایی برقراری ارتباط مؤثر با مسئولان شهر را داشته باشد تا بتواند هماهنگی‌های لازم را انجام دهد.

سه. توانایی مدیریت فرهنگی: مسئول دفتر باید در مدیریت برنامه‌های فرهنگی توانمند باشد تا بتواند مراسم‌های گوناگون را به خوبی سازماندهی و پیگیری کند.

چهار. ارتباط صمیمی با طلاب شهرستان: ضروری است مسئول دفتر با طلاب و امامان جماعت شهرستان ارتباط گرم و گیرایی داشته باشد تا بتواند نظرات و دغدغه‌های آنان را به‌درستی درک و در صورت نیاز، آنان را به امام جمعه منتقل کند.

- **مسجد امام جمعه:** بهتر است امام جمعه، دست‌کم یک وعده نماز (مانند مغرب و عشا) را در مسجدی نزدیک منزل زندگی‌اش برپا کند. همچنین می‌تواند یک طلبه را دستیار انتخاب کند.
- **حضور شبانه در مسجد:** در خور است امام جماعت مغرب و عشا، تا چند ساعت پس از نماز در مسجد حاضر باشد تا مردم، به‌ویژه کارمندانی در ساعت‌های اداری نمی‌توانند به دفتر امام جمعه مراجعه کنند، بتوانند با او در ارتباط باشند.
- **حضور قبل از نماز جماعت:** امام جمعه بهتر است حداقل ۱۵ دقیقه قبل از نماز جماعت در مسجد حاضر شود و رو به مردم بنشیند تا اگر کسی پرسشی دارد، بتواند با او مطرح کند. این رفتار، تأثیر مثبتی بر ارتباط امام جمعه با مردم دارد.

۲. دفتر امام جمعه

- **برادری کارمندان:** در دفتر امام جمعه باید میان کارمندان فضایی دوستانه و برادرانه حاکم باشد. امام جمعه باید به نیازها و شرایط کارمندان توجه کند؛ به‌ویژه زمانی که بعد از ساعت اداری، در دفتر امامت جمعه، به کار مشغول هستند. این توجه باعث می‌شود کارمندان با انگیزه و همراه باقی بمانند.
- **توجه به اوقات نماز:** امام جمعه نیکو است با شنیدن اذان، کارها و مراجعات دفتر را متوقف کند و نماز بخواند. تأخیر در برپایی نماز به بهانه برگزاری جلسه یا کارهای دیگر، در دیدگاه مراجعه‌کنندگان پسندیده نیست.
- **پرهیز از خوردن غذا در ساعت اداری:** بهتر است در ساعت اداری، غذا در دفتر امامت جمعه خورده نشود؛ زیرا بوی غذا در فضای دفتر منتشر می‌شود؛ این موضوع، در دید

۲-۲. مباحث مالی دفتر

شهر، شهرداری و فرمانداری، حقوق یا دستمزد برای خودش دریافت کند؛ زیرا باعث می‌شود امام جمعه در تصمیم‌گیری‌هایش، مستقل نباشد و نتواند از مسئولان انتقاد کند. همچنین دریافت چنین هزینه‌هایی ممکن است جایگاه اجتماعی امام جمعه را در میان مردم کاهش دهد و او را در معرض اتهام قرار دهد؛ حتی دریافت هزینه‌های جاری دفتر از نهادهای دولتی، مانند پذیرایی در جلسه‌ها یا هزینه ناهار کارمندان و ... نیز چندان مناسب نیست.

• **راه‌حل هزینه‌های جاری:** ایجاد درآمد پایدار همچون وجوهات، هدایا و نذورات برای دفتر امام جمعه، راه‌حل مناسبی برای تأمین هزینه‌های جاری است. در ادامه به این موضوع پرداخته خواهد شد.

۲-۲-۲. وجوهات

• **اهمیت وجوهات:** وجوهات نقش مهمی در تأمین هزینه‌های دفتر امام جمعه دارد. با این حال، شایسته نیست امام جمعه به دنبال جمع‌آوری وجوهات باشد؛ زیرا ممکن است از جایگاه اجتماعی او در شهر کاسته شود.

• **مسئول وجوهات:** بهتر است یک نفر مسئول وجوهات دفتر باشد. اگر مسئول دفتر روحانی باشد، می‌تواند این وظیفه را نیز بر عهده بگیرد و لازم است تمام وجوهات را به دقت ثبت و مدیریت کند.

• **دریافت وجوهات توسط امام جمعه:** در برخی موارد، بهتر است امام جمعه خودش وجوهات را دریافت کند؛ زیرا باعث ایجاد اطمینان بیشتری در میان مردم می‌شود.

• **صدور رسید:** ضروری است پس از دریافت وجوهات، رسید موقت صادر شود و پس از ثبت نهایی، رسید اصلی به پرداخت‌کننده تحویل شود. ممکن

• **مسئول امور مالی:** در دفتر امام جمعه لازم است یک نفر مسئولیت امور مالی دفتر را بر عهده داشته باشد. (البته به معنای انجام ندادن وظایف دیگر دفتر نیست). وظیفه مسئول امور مالی، ثبت دقیق تمام ورودی‌ها و خروجی‌های مالی دفتر است. هیچ پولی نباید بدون صدور رسید، وارد حساب دفتر شود و هیچ پولی نیز نباید بدون فاکتور و ثبت دقیق، از حساب خارج شود. همچنین باید همه اسناد مالی را منظم -هم فیزیکی و هم الکترونیکی- بایگانی کند. این رویکرد، از بروز مفاسد مالی تا حد زیادی جلوگیری می‌کند و در صورت بروز شبهه یا شایعه درباره برخی مسائل، اسناد مالی، قابل ارائه به مراجع نظارتی خواهد بود.

• **حساب بانکی واحد:** ضروری است دفتر امام جمعه، تنها یک حساب بانکی داشته باشد؛ مگر حساب جداگانه‌ای برای واریز وجوهات. همچنین، حساب مالی مصلی از حساب دفتر امام جمعه جدا باشد تا از هر گونه اختلاط مالی جلوگیری شود.

• **واسطه‌گری مالی:** اگر دفتر امام جمعه واسطه برای واریز پول به مراسم‌های ویژه، مجموعه‌های فرهنگی، مساجد یا مصلی انتخاب شود، پول باید مستقیم به حساب مقصد واریز شود؛ نه اینکه ابتدا به حساب دفتر امام جمعه واریز و سپس به حساب مقصد منتقل شود. این کار، از بروز مفاسدی مانند پول‌شویی یا فرار از نظارت مراجع قضایی جلوگیری می‌کند.

۲-۲-۱. گرفتن هزینه از شهرداری‌ها و ارگان‌های دولتی

• **پرهیز از دریافت حقوق شخصی:** امام جمعه نباید از نهادهایی مانند شورای

است برخی مراسم‌ها، توسط مساجد و از طریق درآمدهای داخلی آن‌ها تامین شود. شهرداری‌ها معمولاً به ارگان‌ها در مراسم‌ها کمک می‌کنند؛ اما در مواقع حساس، ممکن است همراهی نکنند.

همکاری با واحدهای صنعتی: در برخی موارد، مدیران واحدهای صنعتی یا کارخانه‌ها، ممکن است بتوانند به برپایی مراسم کمک کنند. برای نمونه، یک گاوداری می‌تواند شیر مورد نیاز مراسمی را تأمین کند.

تقسیم کار در برنامه‌ها: در برنامه‌های بزرگ شهرستان، بهتر است کارها بین نهادهای مختلف تقسیم شود. برای نمونه، شهرداری می‌تواند مسئولیت تهیه غذا را بر عهده بگیرد، سپاه کل آرایشی را عهده‌دار شود و اوقاف، سیستم صوتی را فراهم کند.

۲-۵. درآمد پایدار

ضرورت درآمد پایدار: برای جلوگیری از وابستگی دفتر امام جمعه به شهرداری یا شورای شهر، ضروری است برای دفتر امامت جمعه، درآمد پایدار ایجاد شود. این درآمد می‌تواند هزینه‌هایی مانند بنزین، تعمیر خودرو، پذیرایی از مهمانان، هدایا و حتی حقوق مسئول دفتر را پوشش دهد.

راه‌های ایجاد درآمد پایدار: راه‌های ایجاد درآمد پایدار، بستگی به شرایط آن شهر و شهرستان دارد. مثلاً می‌توان از شهرداری یا سازمان‌های عمرانی خواست تا چند مغازه در یک پاساژ یا مجتمع تجاری را به نام دفتر اختصاص دهند. همچنین می‌توان از خیرین پولدار منطقه کمک خواست و یا ملک‌های قدیمی را احیا کرد. در برخی موارد، می‌توان زمین را از شهرداری دریافت کرد و ساخت مغازه‌ها را به خیرین سپرد.

است رسید اصلی از طریق پست به منزل پرداخت کننده وجوهات ارسال کرد. با صدور و تحویل رسید اصلی، از بروز شایعات و بدبینی‌ها جلوگیری می‌شود.

۲-۳. هدایا و نذورات

- هدایای کوچک:** از سوی مردم عادی یا باغداران و کشاورزان در حد متعارف، قابل قبول است و حتی می‌تواند به ایجاد محبت بین مردم و امام جمعه کمک کند.
- هدایای بزرگ:** مانند زمین، درصدی از معاملات کلان، سکه طلا یا مبالغ کلان، شایسته نیست توسط امام جمعه پذیرفته شود. در صورت اصرار هدیه دهند، می‌توان پیشنهاد داد به خیریه‌ها یا مجموعه‌های فرهنگی اهدا شوند.
- هدایای نقدی:**

اگر فردی بخواهد به دفتر امام جمعه کمک کند، لازم است مبلغ مورد نظر، مستقیماً به حساب دفتر واریز و صورت جلسه‌ای برای آن تنظیم شود. واریز مبلغ به حساب شخصی امام جمعه به هیچ وجه توصیه نمی‌شود.

هدایای سازمانی: در برخی موارد، ممکن است شهرداری یا فرمانداری در مناسبت‌های ویژه، کارت‌های هدیه یا عیدی به کارمندان دفتر امام جمعه بفرستد. دریافت این‌گونه هدایا، در حد متعارف اشکالی ندارد.

۲-۴. هزینه‌های کار فرهنگی شهر

تأمین هزینه‌های فرهنگی: برای تأمین هزینه‌های برنامه‌های فرهنگی شهر، باید مدیریت مناسبی اعمال شود. نمی‌توان تمام هزینه‌ها را از معاونت فرهنگی دریافت کرد؛ بنابراین بهتر

توانایی مدیریت فرهنگی و ارتباط صمیمی با طلاب و امامان جماعت مورد تأکید قرار گرفت. نظم و انضباط در مدیریت جلسات، ثبت دقیق صورت‌جلسات و توجه به رفتار شرکت‌کنندگان، از جمله نکات کلیدی در بهبود عملکرد دفتر امام جمعه است.

در بخش مسایل مالی به بایستگی شفافیت مالی، ایجاد درآمد پایدار و پرهیز از وابستگی به نهادهای دولتی، تأکید شد. مدیریت وجوهات و هدایا به‌گونه‌ای که از بروز شبهه‌های مالی جلوگیری شود، از جمله راهکارهای مهم در این حوزه است.

مطالب پیش‌گفته، تجربه‌ها و دیدگاه‌های شخصی نویسنده مقاله است. این تجربه‌نگاری، گامی هر چند کوچک برای بهبود عملکرد نهاد امامت جمعه و افزایش مقبولیت بیش از پیش آن در جامعه خواهد بود ان‌شاءالله.

منابع

۱. قرآن کریم.
۲. نهج البلاغه.
۳. بخاری، محمد بن اسماعیل، صحیح بخاری، عبدالعلی نور احارری، ۱۳۹۱ ش، چاپ چهارم، ایران، انتشارات شیخ الاسلام احمد جام.
۴. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، حسین استادولی، ۱۳۹۳ ش، چاپ چهارم، ایران، انتشارات دار الثقلین.
۵. اصغری نکاح، محسن، تجربه‌نگاری در فعالیت‌های آموزشی با تأکید بر تجربه‌نگاری دست‌اندرکاران آموزش ویژه، ۱۳۸۵ ش.

• **پرهیز از بنگاه‌داری:** درآمد پایدار نباید به حدی برسد که دفتر امام جمعه به بنگاهی اقتصادی تبدیل شود. داشتن دو یا سه مغازه، معمولاً شبهه‌های ایجاد نمی‌کند؛ اما اگر درآمدها افزایش یابد، ممکن است حساسیت مردم و مراجع نظارتی را برانگیزد و در نتیجه، چاره‌ای جز شفاف‌سازی مالی از سوی امام جمعه نباشد.

نتیجه

مقاله حاضر با رویکرد تجربه‌نگاری به بررسی برخی از مسایل حوزه امامت جمعه پرداخته است. این مطالعه با تمرکز بر مسایلی همچون ارتباط مردمی، مدیریت دفتر امام جمعه، مسایل مالی و نحوه تعامل با نهادهای شهری، تلاش کرده تا با استفاده از تجربه‌های عملی و مشاهدات میدانی، راهکارهایی برای بهبود عملکرد این نهاد ارائه دهد.

نتایج این تحقیق نشان می‌دهد رویکرد تجربه‌محور و استفاده از تجربه‌های امامان جمعه موفق می‌تواند به حل بسیاری از چالش‌های پیش روی امامت جمعه کمک کند.

در بخش ارتباط مردمی، تأکید شد که امام جمعه باید با حضور فعال در مراسم‌ها، ضمن برخوردی صمیمی با مردم و پاسخگویی به دغدغه‌های آنان، اعتماد و جایگاه اجتماعی خود را در جامعه افزایش دهد. همچنین سرکشی به مساجد و برگزاری جلسات با قشرهای گوناگون، از جمله راهکارهای مؤثر برای تقویت ارتباط با مردم است.

در زمینه مدیریت دفتر امام جمعه، ضرورت وجود یک مسئول دفتر توانمند با ویژگی‌هایی همچون روابط عمومی بالا،

گزارشی از نشست علمی معرفی و بررسی کتاب «سحر بیان و جمال لسان»

محمد حسین دادخواه ✓

نشست علمی معرفی و بررسی کتاب «سحر بیان و جمال لسان»، در روز دوشنبه، ۱۷ دی ۱۴۰۳، در سالن جلسات مرکز تخصصی شهدای محراب، با حضور آیت‌الله سیدحسن عاملی (نویسنده کتاب)، حجت‌الاسلام جلالی (مدیر مرکز تخصصی شهدای محراب)، حجت‌الاسلام حسین زاده (دبیر نشست و معاونت پژوهش)، حجج‌الاسلام جوکار و یعقوبی (کارشناسان و ناقدان این نشست) برگزار شد.

استادان و فرهیختگان دیگری نیز، همچون حجت‌الاسلام سلمه‌ای (مدیر مرکز تخصصی تبلیغ)، حجت‌الاسلام کلاته (مدیر مؤسسه امیر بیان) حجت‌الاسلام مدنی (مدیر کرسی‌های آزاداندیشی حوزه) و حجت‌الاسلام شعبانی (مسئول دفتر معاون محترم پژوهش حوزه علمیه قم) در این نشست حضور داشتند.

پس از قرائت آیاتی از قرآن، حجت‌الاسلام حسین زاده، پس از خوشامدگویی به حاضران، جزئیات و اهداف برگزاری این نشست علمی معرفی و بررسی کتاب «سحر بیان و جمال لسان»، در روز دوشنبه، ۱۷ دی ۱۴۰۳، در سالن جلسات مرکز تخصصی شهدای محراب، با حضور آیت‌الله سیدحسن عاملی (نویسنده کتاب)، حجت‌الاسلام جلالی (مدیر مرکز تخصصی شهدای محراب)، حجت‌الاسلام حسین زاده (دبیر نشست و معاونت پژوهش)، حجج‌الاسلام جوکار و یعقوبی (کارشناسان و ناقدان این نشست) برگزار شد.

پس از قرائت آیاتی از قرآن، حجت‌الاسلام حسین زاده، پس از خوشامدگویی به حاضران، جزئیات و اهداف برگزاری این نشست علمی معرفی و بررسی کتاب «سحر بیان و جمال لسان»، در روز دوشنبه، ۱۷ دی ۱۴۰۳، در سالن جلسات مرکز تخصصی شهدای محراب، با حضور آیت‌الله سیدحسن عاملی (نویسنده کتاب)، حجت‌الاسلام جلالی (مدیر مرکز تخصصی شهدای محراب)، حجت‌الاسلام حسین زاده (دبیر نشست و معاونت پژوهش)، حجج‌الاسلام جوکار و یعقوبی (کارشناسان و ناقدان این نشست) برگزار شد.

پس از قرائت آیاتی از قرآن، حجت‌الاسلام حسین زاده، پس از خوشامدگویی به حاضران، جزئیات و اهداف برگزاری این نشست علمی معرفی و بررسی کتاب «سحر بیان و جمال لسان»، در روز دوشنبه، ۱۷ دی ۱۴۰۳، در سالن جلسات مرکز تخصصی شهدای محراب، با حضور آیت‌الله سیدحسن عاملی (نویسنده کتاب)، حجت‌الاسلام جلالی (مدیر مرکز تخصصی شهدای محراب)، حجت‌الاسلام حسین زاده (دبیر نشست و معاونت پژوهش)، حجج‌الاسلام جوکار و یعقوبی (کارشناسان و ناقدان این نشست) برگزار شد.

ایشان این کتاب را یکی از بهترین و مبسوط‌ترین منابع، جهت تقویت خطابه طلاب معرفی کرد و استفاده از آن را در منبر و تبلیغ سودمند دانست.

ایشان در ادامه، نکاتی را درباره اوصاف خطیب و خطابه آرمانی، با استفاده از آیات قرآن کریم، احادیث، نهج البلاغه و داستان‌های معتبر، با توجه به کتاب سحر بیان و جمال لسان بیان کرد. برخی از این نکات عبارت‌اند از:

- نگارش اوصاف خطبه آرمانی با توجه به آیات قرآن کریم؛
- بیان خطبه‌های پیامبر ﷺ و امام علی علیه السلام به عنوان خطبه‌های تراز در کتاب؛
- داستان‌های جدید برای شاهد مثال، جهت بهره‌گیری خطیب از آنها در منبر؛
- بیان مستندگونه مباحث؛

ب: نقدها به کتاب

- نگارش چگونگی حسن مدیریت و سلیقه خطیب در اداره خطابه؛
- عقلانیت در خطابه؛
- بیان ۵۰ اشتباه خطیبان مشهور؛
- استفاده از صنایع ادبی مهم و بایسته توسط خطیب.
- حجت الاسلام دکتر جوکار، امام جمعه محترم شهر پاکدشت، ناقد این نشست، نکاتی را درباره این کتاب بیان داشتند که به برخی از مهم‌ترین آنها اشاره می‌شود:

الف: نقاط قوت کتاب

- نام کتاب بسیار برارنده است.
- کتاب گیرا است، به گونه‌ای که مخاطب، با شوق آن را تا پایان دنبال می‌کند.

- در موضوع خطابه، جامع‌ترین است.
- نمونه‌ها و شاهد مثال‌های بدیع و مناسبی در موضوع خطابه بیان کرده است.
- خطبه‌هایی قرآنی و نبوی برای معیار معرفی کرده است.

- خطبه و خطابه تعریف نشده‌اند.
- مولف محترم، موضوع منبر و خطابه جمعه را یکسان انگاشته‌اند؛ در حالی که موضوع این دو با هم تفاوت دارند، گرچه همسانی‌هایی نیز با یکدیگر دارند.
- بایسته است عبارت‌های عربی، اعراب‌گذاری و به فارسی ترجمه شوند.
- بیشتر نقل قول‌ها، مستند نیست و منبع آنها ذکر نشده است.
- غلط‌های ویرایشی فراوانی در کتاب به چشم می‌خورد.

در ادامه نشست، با توجه به حاضر نبودن حجت الاسلام دکتر یعقوبی، نماینده سابق ولی فقیه در خراسان شمالی، نکات و مطالب ارسالی ایشان، توسط دبیر جلسه ارائه شد:

الف: نقاط قوت کتاب

- کتاب در موضوع خطابه جامع است و همهٔ مسائل مربوط به این موضوع را در برمی‌گیرد.

ب: نقدها به کتاب

- کتاب مطالب فراوانی دارد. با این حجم و با این نوع چینش برای تدریس مناسب نیست. از این رو، پیشنهاد می‌شود برای بهره‌گیری بهتر، در هفت «سین» تلخیص شود: سدادت قول، سلامت بیان، سعه صدر، سهولت اخلاقی، سلامت نفس، سیاست و مدیریت اجتماعی، و سیادت و سروری.

پس از ارائه نقدها، مولف محترم کتاب، ضمن تشکر از کارشناسان، در پاسخ مطالب بیان شده توسط ناقدان توضیحاتی بیان فرمود. ایشان برخی اشکال‌ها از جمله ضرورت جدایی مطالب مربوط به منبر با خطابه و ویراستاری را وارد دانست و بیان داشت که به خواست خدا در چاپ‌های بعدی این اشکال‌ها برطرف خواهد شد. ایشان دربارهٔ اعراب‌گذاری جمله‌های عربی نیز این‌گونه توضیح دادند که مخاطب این کتاب، طلاب و استادان حوزه هستند؛ بنابراین اعراب‌گذاری برای آنان صحیح نیست و از شأن آنان دور است.

در پایان نشست، حاضران مطالب و پرسش‌های خود را مطرح کردند.

نگاهی به تأثیر انقلاب اسلامی ایران در توسعه و تعمیق نماز جمعه در فضای بین الملل

محمود فرزخی

ایشان در ادامه، بر لزوم استفاده هرچه بیشتر دانش پژوهان از تجربیات میهمانان تأکید کرد.

نماز جمعه مایه امید در کشورهای غیر اسلامی

سپس اولین میهمان مجازی این جلسه، شیخ محمد خلیل (امام جمعه مسجد محمد نبی ص شهر سیوداد دلسته پاراگوئه) با اشاره به ایجاد فضای معنوی در نماز جمعه گفت: «برگزاری نماز جمعه، به ویژه در کشورهایی که از وطن‌های اسلامی دور هستند، باعث شور و نشاط و امید برای مسلمانان است. آنان برای دریافت برخی از رشحات اسلام و قرآن کریم که جوّی روحی، ادبی و معنوی ایجاد کرده، حضور پرشوری دارند. می‌گویند ما به پشتیبانی روحی و معنوی نیاز داریم. نماز جمعه پناهگاه معنوی مردم شده است.»

ایشان از امام خمینی ره به «علمدار وحدت اسلامی» تعبیر کرد و افزود: «نماز جمعه در کشور برزیل و پاراگوئه، با توجه به اصل وحدت میان شیعه و سنی برگزار می‌شود و همه ما موظفیم با قدرت و صبر، این مسیر را ادامه دهیم.»

وی تأکید کرد: «ما ممنون و مدیون امام خمینی ره هستیم که برای برپایی نماز جمعه، زبانی، فعلی و عملی، تأکید کرد. عصر ما مدیون نایب و جانشین امام، یعنی امام خمینی و خامنه‌ای است. ایشان از همان اول برای ما یک نفس مسیحایی بود.»

ایشان در ادامه سخنان خود گفت: «من خاطرات زیادی از نماز جمعه دارم. نماز جمعه در کشورهای اسلامی، به ویژه جاهایی که پیروان مذاهب گوناگون اسلامی در آنجا حضور دارند، با تأکید بر وحدت برپا می‌شود. ما در اینجا بر خواندن سوره جمعه

ویننار «تأثیر انقلاب اسلامی ایران در توسعه و تعمیق نماز جمعه در فضای بین‌الملل» در روز شنبه، ۱۳ بهمن ۱۴۰۳، با حضور کارشناسانی از کشورهای گوناگون و با میزبانی و همراهی مدیر، معاونان و گروهی از استادان و دانش پژوهان مرکز تخصصی شهدای محراب در سالن جلسات این مرکز برگزار شد. هدف از این ویننار، آشنایی با فضای نماز جمعه در کشورهای آفریقایی و آمریکای جنوبی و نیز شناخت تأثیر انقلاب اسلامی در گسترش نماز جمعه‌های خارج از کشور بود.

کارشناسان و مهمانان ارائه‌دهنده

کارشناسان این ویننار، حجت‌الاسلام سیدهدایت رضوی (امام جمعه شهر جرج‌تاون پایتخت کشور گویان)، حجت‌الاسلام شیخ محمد خلیل (امام جمعه شهر سیوداد دلسته کشور پاراگوئه) و حجت‌الاسلام شیخ نسیمبا لمبا جعفر از کشور کنگو بودند.

این جلسه با قرائت قرآن یکی از دانش پژوهان آغاز شد. سپس حجت‌الاسلام جلالی، مدیر مرکز تخصصی شهدای محراب، پس از خوشامدگویی به مهمانان حاضر و مجازی این جلسه، و تبریک مناسبت‌های ماه شعبان و دهه فجر، به گسترش فرهنگ برگزاری نماز جمعه در جهان تشیع در داخل و خارج از کشور اشاره کرد و گفت:

«ما در ایران قبل از انقلاب، شاهد

نماز جمعه به این شکل وسیع

نبودیم چه برسد به خارج از کشور!

اما الان به برکت انقلاب، نماز

جمعه برگزار می‌شود و ان‌شاءالله

هرچه بیشتر این شبکه مبارک

توسعه یابد و بدرخشد.»

به روابط ایران و کنگو گفت: «این دهه فجر و ۲۲ بهمن برای ما بسیار مهم است. قبل از پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۹۷۹، کنگو و ایران، ارتباط سیاسی عمیقی داشتند؛ اما پس از پیروزی انقلاب اسلامی، این ارتباط در حوزه‌های دیگر فرهنگی، مذهبی، دینی و ... نیز توسعه یافت و مراکز فرهنگی در کنگو خیلی بیشتر شد. پشتیبانی از شیعیان، پس از انقلاب اسلامی زیاد شد. سفیر ایران در کنگو، مسجدی بسیار زیبا ساخت که هر کس می‌بیند، می‌گوید: این مسجد و این هنر، هنر عرب نیست؛ بلکه هنر ایران است! روحانیون شیعه ایرانی به آنجا آمدند و با ارتباط با ما و دوستان ما، امام جماعت و جمعه تربیت کردند و من هم امام جمعه شدم. ۷۰ درصد مردم کشورم مسیحی هستند و ما با تمام سختی‌ها به ایران امید داریم. مردم کم‌کم با شیعه آشنا می‌شوند. نماز جمعه در آغاز در فضای باز برگزار می‌شد».

در نماز اهتمام داریم که باعث می‌شود یک انرژی پرمعنا برای همه مومنان باشد. خاطرات ما در هر روز جمعه زیاد است. به لطف خدا برادران سنی هم با ما در نماز شرکت می‌کنند».

ایشان در پاسخ به پرسش یکی از دانش‌پژوهان، درباره چگونگی برپایی نماز جمعه در روز غیر تعطیل در کشورهای غیر اسلامی، توضیح داد: «بله، هرچند نماز جمعه در کشور ما در یک روز غیر تعطیل برگزار می‌شود، اما با همکاری بزرگان و تصمیم‌گیران مسجد، نماز جمعه در بازار برپا می‌شود؛ به همین دلیل، مسلمانان در نماز جمعه، شرکت می‌کنند».

هنر ایرانی در مساجد کنگو

شیخ نسیمبا لمبا جعفر، امام جمعه یکی از شهرهای کشور کنگو، میهمان حضوری این جلسه، ضمن تبریک مناسبت‌های شعبان و دهه فجر به شرکت‌کنندگان در این وینار، با اشاره

نماز جمعه مایه وحدت و قدرت اسلام

ایشان در ادامه گفت: «نماز جمعه در کنگو باعث قدرت سیاسی، اقتصادی و اجتماعی ما می‌شود. برای نمونه، من و گروهی از شیعیان، به منطقه‌ای که ۷۰۰ کیلومتر از پایتخت دورتر بود، رفتیم. آنان گفتند: در اینجا مسجدی وجود ندارد. بنابراین نماز جمعه را در فضایی باز برگزار کردیم. مسیحیان می‌پرسیدند: این چه کاری است؟ در رکوع و سجده چه می‌گفتید؟ تبلیغ و توضیحات ما باعث شد که برخی از آنان مسلمان شدند!

فرماندار منطقه وقتی شنید در آنجا نماز جمعه برگزار شده، گفت: من می‌خواهم امام جمعه را ببینم. سپس به خانه ما آمد و گفت: شنیدم نماز جمعه برگزار می‌کنید؟ پاسخ دادم: بله! پرسید: آیا مجوز دارید؟ گفتم: بله! ما مؤسسه‌ای در پایتخت داریم و از آنجا مجوز گرفته‌ایم. ایشان تأیید کرد. وقتی دیگران از خانه خارج شدند، فرماندار به من گفت: من را دعا کنید! من هم به ایشان گفتم: به شرط اینکه زمین در اختیار ما قرار بدهید که مسجد بسازیم. چند سال بعد، من به ایران آمدم؛ اما شنیدم که در آن منطقه، با کمک نیکوکاری لبنانی، مسجد ساخته‌اند.

نماز جمعه به لحاظ اقتصادی هم برای ما خوب بود؛ زیرا ما شیعیان در آنجا اقلیت بودیم و هستیم. فقط ۵ درصد شیعه، آن هم نه متمرکز، بلکه پراکنده هستیم. اهل سنت وقتی فهمیدند ما نماز جمعه برپا می‌کنیم، شرکت می‌کردند و برخی از آنان برنج و خوراکی‌هایی را پس از نماز جمعه بین نمازگزاران پخش می‌کردند. اهل سنت در آن منطقه بسیار خرج می‌کنند. یکی از شاگردان من که نزد من و در خانه من تحصیل می‌کرد، شنیدم پس از

مدتی، امام جمعه مسجد اهل سنت شده؛ چون آنها ۳۰۰ دلار به او پرداخت می‌کردند! او از سوی مؤسسه‌ای در کویت حمایت مالی می‌شد.

ما در کنار کار علمی، باید برنامه‌ریزی می‌کردیم تا کسانی که برای تحصیل علوم حوزوی می‌آمدند، پس از مدتی، بتوانند تدریس کنند یا امام جماعت شوند؛ البته با کمبود مسجد مواجه هستیم. تازه شروع کرده‌اند تا مسجدی را بسازند.

شیخ جعفر در ادامه، ضمن تأکید بر اصل وحدت، افزود: «در منطقه ما شیعیان و اهل سنت حضور دارند و الحمدلله میان آنان وحدت برقرار است؛ به‌گونه‌ای که روحانی شیعه، در مراسم اهل سنت شرکت می‌کند و به مساجد آنان رفت‌وآمد دارد». ایشان با اشاره به تأثیر افکار و فرهنگ غرب بر مردم کنگو ابراز داشت: «ما سعی می‌کنیم در خطبه‌های نماز جمعه، مردم را -که متأسفانه غرب‌زده هستند و غربی‌فکری‌کنند- به سمت فرهنگ اسلامی هدایت کنیم».

ایشان در بخش پایانی سخنانش گفت: «با توجه به حضور مبلغان ایرانی، طلاب زیادی در آنجا تربیت شده‌اند و هم‌اکنون چندین نماز جمعه در مراکز گوناگون برگزار می‌شود. ابتدا در فضای باز برگزار می‌شد؛ اما اکنون چندین مسجد، در منطقه تأسیس شده است».

نماز جمعه و بیداری اسلامی

میهمان ارائه‌کننده پایانی این وبینار، حجت‌الاسلام سیدهدایت رضوی، امام جمعه شهر جورج‌تاون کشور گویان بود که به صورت مجازی در جلسه شرکت کرده بود. وی با اشاره به تأثیر انقلاب اسلامی بر توسعه و تعمیق نماز جمعه در کشور گویان، بر نقش نماز جمعه در ایجاد بیداری اسلامی تصریح کرد. ایشان

درباره نماز جمعه و اثر آن بین مردم آن منطقه ابراز داشت:

«نماز جمعه جهشی به سوی بیداری است. نماز جمعه یکی از تأثیرگذارترین فعالیت‌ها در زمینه بیداری اسلامی و جهش اسلامی است. تأثیر انقلاب اسلامی زیاد بوده و هر آگاهی و اقدام ما در آنجا، نتیجه حوزه علمیه قم است.»

سخنان ایشان در دو بخش ارائه شد. وی در بخش اول به تأثیر نماز جمعه در توسعه و تعمیق اسلام راستین و گسترش سخنان امامان شیعه پرداخت و گفت: «در این بخش چند نکته وجود دارد:

نکته اول، بیداری معنوی است؛ یعنی خیلی از دوستان درخواست می‌کنند که خطبه‌های نماز جمعه ضبط، پیاده‌سازی و تخلص شود و برای استفاده همگان، در کانال‌ها و گروه‌های فضای مجازی قرار داده شود. نکته دوم، رهبری فکری و اجتماعی است.

نکته سوم، وحدت درون جامعه است که بین شیعه و اهل سنت وجود دارد. نکته چهارم، مقابله با شبهه‌ها و تحریف‌هایی است که در جامعه رواج دارد و ما در نماز جمعه آنان را مطرح و سعی می‌کنیم آنها را پاسخ دهیم و مشکلات را حل کنیم.»

وی در بخش دوم از سخنان خود، به تأثیر نماز جمعه و خطبه‌ها بر افراد اشاره کرد و گفت: «پیام اصیل اسلام و رفع ابهام‌ها، در این بخش گنجانده شده است و این بخش، باعث هدایت افکار و حل شدن خیلی از مشکلات شده است.»

سپس ایشان ادامه همین بخش به چند نکته کلیدی اشاره کرد:

- ۱. وحدت امت اسلامی. ما در برخی مواقع، از دیگر مذاهب اسلامی دعوت می‌کنیم تا در نماز جمعه شرکت کنند. به همین دلیل، گاهی افرادی از طیف‌های گوناگون در نماز جمعه شرکت و پرسش‌های خود را مطرح می‌کنند.

- ۲. بیداری جهانی. در این زمینه نمونه‌ای را عرض کنم:

دو روز پیش، در برنامه‌ای رادیویی، مجری از من پرسید: از این برنامه که روز جمعه پخش می‌شود، خیلی استقبال می‌شود و مردم در اینجا می‌دانند که روز جمعه، متعلق به مسلمانان است؛ شما چکار کرده‌اید که این قدر تاثیرگذارید؟! در پاسخ گفتم: این، تاثیر بیان معنویات و حرف‌های عمیق اسلام است.

- ۳. مقابله با اسلام‌هراسی و بیان حقایق اسلامی. هنگامی که ما به شبهه‌های مطرح شده علیه اسلام جواب می‌دهیم، شوق مردم به اسلام و مبانی آن، روزبه‌روز بیشتر می‌شود.
- ۴. بیان مواضع سیاسی. البته با احتیاط آن را بیان می‌کنیم و نظریات سیاسی اسلام را با احتیاط بازگو می‌کنیم.
- ۵. افزایش آگاهی و بصیرت اسلامی. برخی از خارج کشور پیام می‌دهند که خطبه‌ها را ضبط و منتشر کنید که باعث افزایش آگاهی جهانی می‌شود. به عنوان نمونه، آخرین نماز جمعه در ماه مبارک رمضان، هم‌زمان با روز قدس، تأثیر بسیار زیادی در افزایش آگاهی و بصیرت اسلامی و دفاع از مظلوم دارد.
- ۶. دیپلماسی عمومی و تأثیر در جهان. انتشار خطبه‌ها به زبان‌های گوناگون، باعث بیان دیپلماسی اسلام می‌شود که بسیار تاثیرگذار است. گفتنی است که در پایان این جلسه، هر یک از میهمانان به پرسش‌های دانش‌پژوهان حاضر در جلسه پاسخ دادند.

گزارش از نشست علمی
«نقش انقلاب شکوهمند اسلامی
بر دامنه تأثیر و نفوذ نماز جمعه»

سجاد کرمی ✓

وی در ادامه افزود: «پس از انقلاب، نماز جمعه به یک نهاد پویا و جنبش بزرگ دینی و اجتماعی و پویش هفتگی تبدیل شد و توانست نقش بی‌بدیلی در ترکیب سه ضلعی مهم عبادت جمعی، آموزش عمومی و کنشگری سیاسی ایفا کند. در ۴۵ سال گذشته، از اولین نماز جمعه تا امروز، ۹۰۰ نهاد امامت جمعه تشکیل شده است. فرض کنید هر هفته ۵۰۰ نماز جمعه برگزار شده است. با توجه به اینکه هر نماز جمعه دو خطبه دارد، در هر هفته هزار سخنرانی ایراد شده که در یک سال، به بیش از پنجاه هزار سخنرانی می‌رسد. بنابراین در این ۴۵ سال، چند صد هزار سخنرانی، در قالب خطبه‌های نماز جمعه ایراد شده است که از این جهت، شوق برانگیز و افتخارآمیز است. خطبه‌های بزرگانی مثل آیات عظام و حجج الاسلام صدوقی، دستغیب، مشکینی، ملکوتی، خوانساری، حائری شیرازی، موسوی همدانی، حسن‌زاده، جوادی آملی، امینی - که جزو میراث شیعی، تاریخ شفاهی و تراث معرفتی است- بایسته است به گونه‌ها و قالب‌های متفاوت منتشر شود».

ایشان در ادامه، به ذکر خدمات متنوع امامان جمعه در موضوعات مرتبط با دستگاه امامت جمعه پرداخت و در این زمینه ابراز داشت: «نهاد نماز جمعه و امامان جمعه نه تنها کنشگری سیاسی دارند، بلکه کنشگری اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی هم دارند. نقش آنان در تشکیل حوزه‌های علمیه در جاهای مختلف کشور

نشست علمی «نقش انقلاب شکوهمند اسلامی بر دامنه تأثیر و نفوذ نماز جمعه» در روز شنبه، ۲۰ بهمن ۱۴۰۳، در سالن جلسات مرکز تخصصی شهدای محراب، با حضور کارشناسان، استادان دعوت‌شده و دانش‌پژوهان مرکز برگزار شد.

پس از تلاوت قرآن، دبیر نشست، حجت‌الاسلام حسین‌زاده، پس از تبریک فرا رسیدن دهه فجر، در توضیح و تبیین این نشست، گفت: «کسی نمی‌تواند نقش انقلاب اسلامی ایران را در توسعه و تعمیق بسیاری از ارزش‌های اسلامی، از جمله نماز جمعه، انکار کند. به قول امام خمینی رحمه‌الله: اگر از برکات این انقلاب هفتمین نماز جمعه باشد، کفایت می‌کند». ایشان در ادامه، هدف از برگزاری این نشست علمی را آگاهی بیشتر دانش‌پژوهان و محققان، نسبت به تأثیر انقلاب اسلامی در جایگاه امامت جمعه و برگزاری نماز جمعه بیان کرد و از کارشناسان دعوت کرد تا مطالب خود را در این زمینه برای حاضران بیان کنند.

خدمات متقابل انقلاب اسلامی و نماز جمعه

نخستین کارشناس، حجت‌الاسلام آقایی (مشاور راهبری رئیس شورای سیاست‌گذاری) که به صورت مجازی مهمان جلسه بود، با تبریک فرا رسیدن مناسبت‌های ماه شعبان و دهه فجر و گرامیداشت یاد شهیدان و امام شهیدان گفت:

«انقلاب اسلامی و نماز جمعه،

به تعبیر شهید مطهری رحمه‌الله،

خدمات متقابلی دارند. شکی

نیست که انقلاب اسلامی نماز

جمعه را زنده کرد و اگر انقلاب

نبود، نماز جمعه با این وضعیت،

برگزار نمی‌شد. انقلاب اسلامی این

آیین بی‌نظیر را دوباره زنده کرد».

ادوار نماز جمعه در تاریخ اسلام

کارشناس دیگر این نشست، آقای دکتر توکلی (از استادان برجسته حوزه و دانشگاه و از مؤلفان مشهور) در ابتدا، به بررسی تاریخی نماز جمعه و وضعیت آن در حکومت‌های مختلف پرداخت. وی ضمن دوره‌بندی تاریخ نماز جمعه در اسلام، گفت: «برپایی نماز جمعه در اسلام، به چند دوره تقسیم می‌شود: اولین دوره، دوران پیامبر ﷺ و امام علی علیه السلام است. در این دوره، شرایط و مسایل و موضوعات مهم دنیای اسلام مورد بحث بود. امامان جمعه، پای‌بند دستور خلفا نبودند و نماز جمعه، وسیله و ابزار حکومتی نبود. البته حاکم هر شهری، نماز جمعه می‌خواند. نماز جمعه در زمان معاویه، از مسیر خود منحرف شد؛ هنگامی که معاویه تصمیم گرفت با امیر مومنان علی علیه السلام، همراهی نکند».

ایشان با یادآوری مثالی از دوران حکومت معاویه که باعث تضعیف نماز جمعه شد، گفت: «عمر وعاص از عالمی خوشنام و صاحبی پیامبر ﷺ که امام جمعه بود، به عنوان ابزاری برای بسیج مردم و ایجاد جنگ صفین علیه امام علی علیه السلام استفاده کرد».

وی با ذکر این مثال، بر نقش مهم امام جمعه تأکید کرد و افزود: «از آن زمان به بعد، به‌ویژه در دوره امویان که اهمیت این جایگاه مهم را در هدایت افکار عمومی به‌خوبی درک کرده بودند، نماز جمعه به سخن‌گاه حکومت تبدیل شد. حاکمان در راستای پیش‌برد اهداف حکومت خویش، از آن استفاده می‌کردند. بنابراین با توجه به این حوادث در تاریخ اسلام، اهمیت نهاد امامت جمعه و نماز جمعه، دوچندان می‌شود».

این کارشناس با ابراز تأسف از اینکه حکومت جز در دوره‌های کوتاهی، در اختیار جریان تشیع نبود، گفت: «شیعه

کم‌نظیر است و در خدمات اجتماعی، سلامت، سازندگی و بسیاری از خدمات تربیتی، بسیار برجسته است».

نقش امامان جمعه در گسترش فرهنگ شهادت و مقاومت

حجت‌الاسلام آقایی افزود: «نقش ائمه جمعه در شهیدپروری برجسته است و برخی از آنان نیز، خودشان به مقام شهادت رسیدند. در پویش "ایران همدل" که برای کمک به جبهه مقاومت تشکیل شد، بنابر آمار، نهادهای امامت جمعه در سراسر کشور، در بین نهادهایی که کمک‌های مردمی را جمع‌آوری می‌کردند، بیشترین نقش را داشتند. نصف کمک‌های مردمی، توسط نهادهای امامت جمعه جمع‌آوری شده است. با توجه به این آمار، می‌توان نتیجه گرفت که نهاد نماز جمعه و امامت جمعه، جزو نهادها و افرادی است که مردم، بیشترین اعتماد را به آنان دارند».

نقش امامان جمعه در مطالبه‌گری

ایشان با اشاره به نقش امامان جمعه در موضوع بسیار مهم مطالبه‌گری، اظهار داشت: «وظیفه امام جمعه، بیان مطالبات مردم است؛ چه مطالبات محلی، چه شهری، چه کشوری و حتی بین‌المللی. نهاد نماز جمعه، نقشی مهم در مطالبه‌گری در این ۴۵ سال داشته؛ به‌گونه‌ای که اگر مطالبه‌گری از نماز جمعه حذف شود، آن نماز جمعه، دیگر نماز جمعه نیست».

ایشان در پایان، ضمن گرامیداشت یاد و نام امام امت و بنیانگذار انقلاب اسلامی، گفت: «کسی که این روح را در نهاد نماز جمعه دمید، حضرت روح‌الله، امام خمینی رحمه الله بود».

دوره اول: وفاق و شهادت

هنگامی که نماز جمعه، توسط مرحوم آیت الله طالقانی برگزار می‌شد، همه شرکت می‌کردند. همچنین نماز جمعه برپاشده توسط آیت الله دستغیب یا آیت الله حسن زاده آملی، اجتماعی بود که طیف‌های گوناگون حضور داشتند. پس از مدتی، هنگامی که فتنه‌گری منافقین به وجود آمد، نماز جمعه به عنوان مرکزی شناخته شد که جریان جنبش اسلامی پیرو امام در آن، حضور گسترده‌ای داشت و مرکزیت اجتماعی آن باعث شد که نماز جمعه، به مرکزیت فکری و سیاسی هم تبدیل شود. در آن دوران، امامان جمعه مکلف بودند درباره جریان نفاق، لیبرال و چپ، در نماز جمعه روشنگری کنند. بنابراین این موضوعات مهم، مورد بحث و بررسی قرار می‌گرفت؛ لذا هنگامی که جریان نفاق مسلح شد، اولین کسانی که هدف قرار گرفتند، امامان جمعه بودند. ابتدا آیت الله قاضی طباطبایی در تبریز

در زمینه برپایی نماز جمعه در تاریخ اسلام، با توجه به همین موضوع، توفیق چندی نیافت.» ایشان درباره مقطع دیگری از تاریخ نماز جمعه، به دوره قاجار و پهلوی اشاره کرد و بیان داشت: «در دوره قاجار و پهلوی نیز، هر چند نماز جمعه در برخی مناطق به صورت محدود برگزار می‌شد؛ اما باشکوه برگزار نمی‌شد؛ بلکه توسط بعضی از عالمان برخی مناطق، بر مبنای تشخیص فقهی آنان برگزار می‌شد.»

نماز جمعه در انقلاب اسلامی

دکتر توکلی پس از توضیحات پیش گفته، درباره دوره امامت جمعه در تاریخ انقلاب اسلامی اظهار داشت: «با پیروزی انقلاب اسلامی، عرصه‌های گوناگونی در ایران گسترش یافت که از جمله مهم‌ترین آنها، نماز جمعه است.» وی در این زمینه، امامت جمعه در تاریخ انقلاب اسلامی را به سه دوره تقسیم کرد:

برکات نماز جمعه

وی در ادامه به بیان برخی از خدمات نماز جمعه و برکات آن پرداخت و ابراز داشت: «یکی از بخش‌های مهم نهاد امامت جمعه، بخش صدقات و خیرات است که در دوره‌های گوناگون در این نهاد مقدس، بسیار گسترده بود. یکی دیگر از آن بخش‌ها، بسیج افراد و امکانات برای پشتیبانی از جنگ بود. هر شهری که امام جمعه فعال‌تری داشت، نیروی نظامی بیشتری به جبهه می‌فرستاد. یکی دیگر از حوزه‌های تأثیرگذار نماز جمعه، ایستادگی امامان جمعه در برابر شبّهات دینی بود».

جمع‌بندی و توصیه

دکتر توکلی در بخش پایانی سخنانش، برخی از آسیب‌های وارد شده به نهاد نماز جمعه و امامت جمعه را برشمرد و با ذکر توصیه‌ای، سخنرانی خود را به پایان رساند:

«توصیه من به امامان جمعه این

است که با مطالعه و اشراف بر

سخنرانی، خطبه بخوانند. برای

این مهم، بایسته است امامان

جمعه، روزی هفت تا هشت ساعت

مطالعه کنند و از این مسیر،

کتاب‌های مهم را خوانده باشند».

در پایان این نشست، پرسش‌هایی از سوی دانش‌پژوهان مطرح شد که آقای دکتر توکلی به آنها پاسخ داد.

و سپس آیت‌الله دستغیب در شیراز، آیت‌الله صدوقی در یزد، آیت‌الله اشرفی اصفهانی در کرمانشاه و ... به شهادت رسیدند. چرا این ترورها اتفاق افتاد؟ چون تأثیر فکری امامان جمعه برای منافقان مشخص شد. با توجه به همین ترورها بود که مسئله حفاظت و مراقبت از ائمه جمعه مطرح شد.

دوره دوم: مرکزیت سیاسی

در این دوره، تصمیم‌گیری‌های کلان در نماز جمعه انجام می‌شد؛ به‌ویژه با خطبه‌های حضرت آقا و حجت‌الاسلام هاشمی رفسنجانی. این مطلب به قدری واضح و مشخص بود که فرماندهان جنگ می‌گفتند هرچه در خطبه گفته شد، همان معیار است.

همچنین در این دوره، تبیین و توضیح بخش وسیعی از تاریخ اسلام، یکی از بحث‌های مهم حضرت آقا و آقای رفسنجانی در خطبه‌ها بود؛ لذا نهاد امامت جمعه کم‌کم به عنوان مرجعیت سیاسی، به همراه مرجعیت فکری در جامعه مطرح شد. به عبارت دیگر، به پشتوانه یک نظام مطالعاتی پیوسته، طرح مسایل مهم تاریخی و تطبیق آن با حوادث روز در نماز جمعه، واکنش جامعه را در پی داشت.

دوره سوم: مرکزیت علوم انسانی و اسلامی

در این دوره، هر امام جمعه‌ای که اطلاعات و تحلیل دقیق‌تری را در خطبه‌های نماز جمعه مطرح می‌کرد، مخاطبان و نمازگزاران بیشتری جذب می‌شدند. برای نمونه، حجت‌الاسلام احسان‌بخش در رشت این‌گونه بود؛ چون جامعه، از دیدگاه مرجعیت علمی به نهاد امامت جمعه نگاه می‌کرد.

حدیث نشریه

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
«مَنْ أَتَى الْجُمُعَةَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا اسْتَأْنَفَ الْعَمَلَ».

«هر که از روی ایمان و به حساب خدا در نماز جمعه شرکت کند، اعمالش را از نو آغاز کرده است.»

کتاب من لا یحضره الفقیه، ج ۱، ص ۴۲۷، حدیث شماره ۱۲۶۰.